

Eräs teoria Hitlerin Neuvostoliitton suorittaman hyökkäyksen syistä

Majuri Sampo Ahto

JOHDANTO

Kaikilla tiedonaloilla on nykyään ongelmana valtava tiedon ja informaation tulva, jota yksityinen ihminen ei voi enää hallita. Tämä koskee myös sotahistoriaa, millä alalla erikoisasiantuntijatkin pystyvät tuntemaan tutkimuksen saavutukset vain tietyistä osakokonaisuuksista. Toisesta maailmansodasta on kulunut pian kolme vuosikymmentä, mutta jo 1960-luvun lopulla arvioitiin, että sodasta oli kirjoitettu ainakin 100 000 vakavasti otettavaa tutkimusta ja artikkelia.¹⁾

Tutkimuksen painopiste on luonnollisesti keskittynyt toisen maailmansodan tärkeimpinä pidettyihin ongelmiin. Näin ollen ei utterallaakaan tarkkailijalla voi olla täydellistä kuvaa edes niistä näkemyksistä, joita on esitetty tämän ajanjakson merkittävimmistä probleemoista.

---

¹⁾ Probleme des Zweiten Weltkrieges, julk. Andreas Hillgruber, Köln-Berlin 1967, s 11

Eräs tällainen osakokonaisuus on Hitlerin Neuvostoliittoon suorittaman hyökkäyksen syiden selvittäminen. Aiheeseen liittyvä saksalainen asiakirja-aineisto on tosin olennaisilta osiltaan melko tunnettua ja eräissä suomenkielelläkin ilmestyneissä teoksissa sitä on lainattu siksi paljon ²⁾, että meillä on jo tämän perusteella voitu muodostaa jonkinlainen käsitys sen sisällöstä. Tätä vielä hallittavissa olevaa tärkeintä alkuperäisaineistoa on kuitenkin tulkittu mitä erilaisimmilla tavoilla. Kun lisäksi Neuvostoliiton arkistot ovat edelleen pysyneet suljettuina, ei yksiselitteisiin tutkimustuloksiin ole tämänkään vuoksi päästä.

Tässä kirjoituksessa on tarkoitus esitellä eräs teoria päävaikuttimista, jotka saivat Hitlerin aloittamaan sodan Neuvostoliittoa vastaan, vaikkei rauhantilaa Länsi-Euroopassa vielä oltu saavutettukaan. Tämä teoria ei ole suinkaan uusi, joskin vasta viime vuosina siihen on kiinnitetty vakavampaa huomiota. Erikoisesti on syytä mainita saksalainen Philipp Fabry, joka pari vuotta sitten julkaisemassaan tutkimuksessa ³⁾ käsitteli hyvin perusteellisesti ja omaperäisesti vuonna 1941 alkaneen sodan aiheuttaneita tekijöitä.

Koska seuraavassa esitetyt näkemykset poikkeavat ehkä paljonkin tavanomaisesta tulkinnasta, on tekstiin otettu mukaan verraten paljon lainauksia erilaisista asiakirjoista. Tällä tavalla on lukijallakin mahdollisuuksia tehdä niiden perusteella johtopäätöksiä, joskin on otettava huomioon, että kyseisiä, monesti hyvin laajoja dokumentteja on voitu toistaa vain lyhyinä otteina. Hyvänä apuna ovat kirjoittajalle olleet Andreas Hillgruberin ⁴⁾ ja edellä mainitun Philipp Fabryn kyseistä aihepiiriä käsittelevien teoksien laajat kirjallisuusluettelot.

Yleisimminhän on hyväksytty käsitys, että Hitler toimi pitkäjänteisen suunnitelman mukaan.⁵⁾ Rauschningin monta vuotta vallalla

²⁾ Esim. Shirer, William L: Kolmannen valtakunnan nousu ja tuho. II osa, Jyväskylä 1963

³⁾ Fabry, Philipp W: Die Sowjetunion und das Dritte Reich, Stuttgart 1971

⁴⁾ Hillgruber, Andreas: Hitlers Strategie, Frankfurt am Main 1965

⁵⁾ Ensimmäiseksi näin esitti Trevor-Roper aikakauskirjassa Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 1960, s 121 ff, viimeksi laajimmin Jacobsen, H-A: Nationalsozialistische Aussenpolitik 1933-38, Frankfurt am Main-Berlin 1968

ollutta teoriaa Hitleristä opportunistisena nihilistinä ⁶⁾ voitaneen pitää lopullisesti hyljättyinä.

Eräs Hitlerin oletetun suunnitelman tärkeimmistä päämääristä olisi ollut Neuvostoliiton tuhoaminen. Siksi kuului vuoden 1941 hyökkäys johdonmukaisena osana Hitlerin toimintaan. Vaikka tämä teoria onkin helposti perusteltavissa useiden tärkeiden lähteiden avulla, se ei kuitenkaan täysin pysty tyydyttämään kriittistä mieltä. Eräät tutkijat kuten Taylor ⁷⁾ ovatkin pyrkineet osoittamaan, että Hitlerin politiikka oli useimmissa tapauksissa vain mestarillista improvisointia ja tilanteiden hyväksikäyttöä. Tämäkään ei kuitenkaan sovi hyvin yhteen sen kanssa, että Saksan diktaattorilla tiedetään olleen tiettyjä päämääriä ja että voidaan väittää hänen noudattamansa politiikan osoittaneen, että hän myös seurasi tavoitteitaan. Mutta miksi Hitler valitsi hyökkäykselle Neuvostoliittoon itselleen niin epäedullisen ajankohdan? Täytyihän hänen oivaltaa ottamansa riskin suuruus Saksan ryhtyessä kahden rintaman sotaan. Oliko Hitlerin hyökkäyspäätökseen vaikuttamassa muitakin tekijöitä kuin hänen yleinen näkemyksensä "elin-tilan" valtaamisen ja kommunismin tuhoamisen välttämättömyydestä?

Hitlerin päämäärät Neuvostoliiton suhteen

Hitlerin jo 1920-luvulla esittämät näkemykset hänen tavoitteistaan Itä-Euroopassa ovat verrattain hyvin tunnettuja. Siitä huolimatta on syytä muutamain asiakirjalainauksin korostaa eräitä piirteitä Hitlerin ajattelussa. Sen tunteminen on oleellista, kun otetaan kantaa syihin, jotka aiheuttivat myöhemmän hyökkäyksen Neuvostoliittoon.

On varmasti oikein, että ulkopoliittisia tapahtumia arvioitaessa pyritään huomioimaan ainoastaan "reaalipoliittiset" tekijät. Kun "tunneperäiset" ainekset työnnetään sivuun, on kuitenkin tarjolla vaara, että ideologisten ja niihin verrattavissa olevien tekijöiden vaikutus jää

⁶⁾ Rauschnig, Herrmann: Gespräche mit Hitler. Tekijällä ruotsinkielinen laitos Samtal med Hitler, Stockholm 1940, sekä Die Revolution des Nihilismus, tekijällä Nihilismens revolution, Stockholm 1940

⁷⁾ Taylor, A.J.P.: Toisen maailmansodan synty. Helsinki 1962

liiallisessa määrin tarkastelun ulkopuolelle. Aivan ilmeinen on tämä vaara, kun tutkimuksen kohteena on sellaisen ihmisen kuin Hitlerin toimenpiteet. Mikä myöhemmälle tarkastajalle on pelkkää propagandan tai ideologian pintakiiltoa, saattoikin merkitä Hitlerille vakavasti otettavaa "reaalipoliittista" tosiasiaa.

Niinpä meillä Suomessakin on kiinnitetty melko vähän huomiota Hitlerin rotupoliittiseen ajatteluun. Koska hänen omaksumansa ajatusmaailma tuntuu niin vieraalta nykyaikana, saatetaan helposti unohtaa, että Hitlerille itselleen hänen rotuoppinsa oli kaiken perusta. Siitä löytyy avain hänen Neuvostoliiton-politiikkansakin ymmärtämiseen.

Saksan tuleva johtaja oli suurelta osalta lainaillut ja koonnut mielipiteensä mitä erilaisimmista lähteistä. Näin syntyneen maailmankatsomuksen mukaan olivat "arjalaiset" luoneet kaiken kulttuurin ja kehityksen maan päällä. Ihmiskuntaa uhkasi kuitenkin jatkuva vaara sen loisien, juutalaisten taholta. "Jos juutalaiset voittavat marxilaisen uskontunnustuksensa voimalla tämän maailman kansat, silloin heidän kruununnaan on ihmiskunnan hautaseppele, silloin tämä kiertotähti joutuu uudelleen, niinkuin kerran miljoonia vuosia sitten, kiertämään rataansa eetterissä ihmisistä tyhjänä."⁸⁾ Itselleen Hitler asetti tehtävän pelastaa ihmiskunta sitä uhkaavalta kuolettavalta vaaralta. "Niin minä siis uskon tänä päivänä toimivani kaikkivaltiaan Luojan hengessä: puolustautuessani juutalaisuutta vastaan taistelen Herran työn puolesta."⁹⁾

Nämä lauseet julkaistiin jo vuonna 1925, mutta ei tarvita paljoakaan vaivaa osoittamaan, että tällainen näkemys hyvän ja pahan välisestä taistelusta säilyi Hitlerin ajattelun punaisena lankana läpi hänen elämänsä. Testamentissaan hän nimesi yksinkertaisesti ainoaksi vastustajakseen "kansainvälisen juutalaisen", jonka hän katsoi aiheuttaneen toisen maailmansodan ja sen hirvittävät kärsimykset. Juutalaisten joukkotuhoamista Hitler piti oikeudenmukaisena rangaistuksena näille sotaan syyllisille. Lopuksi hän velvoitti kansansa jatkamaan "säälimättöntä vastarintaa" näitä "kansojen myrkyttäjiä kohtaan."¹⁰⁾

⁸⁾ Hitler, Adolf: Taisteluni, I osa, Porvoo 1942, s 78

⁹⁾ emt, s 78

¹⁰⁾ Lüdde-Neurath, Walter: Regierung Dönitz, Göttingen 1950, ss 118—122

Kommunismi oli Hitlerin käsityksen mukaan puhtaasti juutalainen keksintö. Sen avulla nämä yrittivät orjuuttaa kansat ja alistaa maailman herruuteensa. "Ainoastaan porvarilliset pöhköt kykenevät kuvittelemaan, että bolševismi muka on voitettu. Heillä ei ole pintapuolisessa ajattelutavassaan aavistustakaan siitä, että tässä on kysymyksessä veltin tapainen tapahtumus, että toisin sanoen on kysymyksessä juutalaisten pyrkimys maailmanherruuteen, tapahtumus, joka on aivan yhtä luonnostaan seuraava kuin anglosaksien pyrkimys puolestaan maailmanvaltiuteen... Meidän täytyy pitää Venäjän bolševismia sinä yrityksenä, johon juutalaiset ovat kahdennellakymmenennellä vuosisadalla ryhtyneet anastaakseen käsiinsä maailmanherruuden... Taistelu juutalaista maailman-bolševisointia vastaan vaatii selvää kannanottoa Neuvosto-Venäjään. Ei voi ajaa paholaista ulos Beelsebubin avulla." ¹¹⁾

Kuten muillekin samantapaisesti ajatteleville aikalaisilleen oli Hitlerillekin ominaista alun perin Darwinilta omaksuttu käsitys, jonka mukaan olemassaolo maan päällä oli ikuista taistelua elämästä ja kuolemasta. Tässä kamppailussa heikot sortuivat ja vahvat jäivät henkiin. Maailma oli kiertopalkinto, joka oikeutetusti kuului voimakkaimmalle. ¹²⁾ Jotta ihmiskunta säilyisi, olisi "arjalaisten" voitettava, ja siksi näiden oli oltava voimakkaita. Mitään keinoa ei tullut kaihtaa, sillä voitajalta ei koskaan jälkeensä kysytty, millä menetelmillä voitto oli saavutettu. ¹³⁾ Tärkein tae "arjalaisten" olemassaolon turvaamiseksi oli riittävän "elintilan" hankkiminen. Kysymykseen tulivat tietenkin ensimmäisinä Hitlerin oma kansa, saksalaiset, jotka olivat "arjalaisten" ydinkansakunta. "Ainoastaan riittävän suuri tila tällä maapallolla turvaa kansalle olemassaolon vapauden... Niinpä Saksan kansa voi puolustaa tulevaisuuttaan ainoastaan maavaltana... Kansallissosialistisen liikkeen täytyy koettaa poistaa meidän väkilukumme ja pinta-alamme välinen epäsuhta." ¹⁴⁾

Ainoa suunta, josta tarvittavaa elintilaa löytyi, oli Hitlerin mielestä

¹¹⁾ Hitler, emt, ss 350—352

¹²⁾ Picker, Henry: Hitlers Tischgespräche, Bonn 1951, s 79

¹³⁾ Sandvoss, E: Hitler und Nietzsche, eine bewusstseinsgeschichtliche Studie, Göttingen 1969, ss 40—68

¹⁴⁾ Hitler, emt, ss 330—331

Neuvostoliitto. Tätä maata hän piti harvaanasuttuna, sen asukkaat kuuluivat kulttuuria tuottamattomaan alempiarvoiseen ihmislajiin ja kaiken lisäksi hallitsivat Neuvostoliittoa alati maailmanherruutta tavoittelevat juutalaiset. Jo varhain vaikuttivat Hitleriin myös sotilasmaantieteelliset perustelut. Moottorin ja lentokoneen vuosisadalla Saksan viholliset saattoivat lyhyessä ajassa kohdistaa asevaikutuksensa mihin tahansa alueelle koko valtakunnassa.¹⁵⁾ Saksan turvallisuutta voitiin kuitenkin suojata tätäkin vastaan laajentamalla sen valtapiiriä ulospäin ja etenkin idän suuntaan.

Hitlerin usein toistettu periaatepäätös tulevan idänpolitiikan suuntaviivoista saneltiin jo Landsbergin vankilassa vuonna 1924. "Me kansallissosialistit vedämme tietoisesti ristin meikäläisen sodanedellisen ajan ulkopoliittisen suuntautumisen yli. Me aloitamme siitä, mihin kuusi vuosisataa sitten lopetettiin. Me pysähdytämme germaaniens ikuisen etelään ja länteen työntyvän vyöryn ja suuntaamme katsemme idässä olevaan maahan. Me teemme vihdoinkin lopun sodanedellisen ajan siirtomaa- ja kauppapolitiikasta ja siirrymme tulevaisuuden elintilapolitiikkaan."¹⁶⁾

On tuskin oikein väittää, että Hitlerin jokainen myöhempi toimenpide olisi johdonmukaisesti palvellut hänen jo 1920-luvulla esittämiensä päämäärien toteuttamista. Päinvastoin monissa tapauksissa voidaan havaita, etteivät Saksan saavutukset useinkaan perustuneet pitkäjänteiselle suunnitelmallisuudelle, vaikka Hitlerin taitava tilanteiden hyväksikäyttö ja nopea improvisointikyky saattoivatkin antaa vaikutelman määrätietoisen tavoitteeseen pyrkimisestä. Siitä huolimatta on hämmästyttävää todeta, miten muuttumattomina Hitler säilytti kerran omaksumansa ajatukset elämänsä loppuun saakka. Tämä koski myös hänen suhtautumistaan Neuvostoliittoon.

Kun neuvottelut Saksan ja Neuvostoliiton lähenemiseksi oli jo aloitettu, Hitler totesi 11. 8. 1939 Kansainliiton Danzigissa toimivalle ylikomissaarille: "Kaikki, mihin ryhdyn, on suunnattu Neuvostoliittoa vas-

¹⁵⁾ Hitlers Zweites Buch, ein Dokument aus dem Jahre 1928, Stuttgart 1962, s 82 ja 104

¹⁶⁾ Hitler, emt, s 342

taan; jos länsi on liian tyhmä ja sokea käsittääkseen tätä, on minun päästävä sopimukseen venäläisten kanssa, lyötävä länsi ja sitten sen tappion jälkeen käännettävä kootuin voimin Neuvostoliittoa vastaan.”¹⁷⁾

Länsi osoittautui kuten tunnettua ”liian tyhmäksi” ja Hitlerin oli solmittava sopimus Neuvostoliiton kanssa. Tämä ei kuitenkaan muuttanut Saksan johtajan perusnäkemystä kuten ilmeni hänen kirjeestään Mussolinille 18.3.1940: ”Olen jo Taisteluni-kirjassa tuonut esiin, että Saksan on liittouduttava joko Englannin kanssa Venäjää vastaan tai Venäjän kanssa Englantia vastaan. Olen aina halunnut työskennellä Englannin kanssa sillä edellytyksellä, ettei Englanti rajoita Saksan elintilaa varsinkaan itään päin.”¹⁸⁾

Kun kesäkuussa 1940 näytti jo siltä, että Saksa oli voittanut sodan ja Englanti suostuisi pian rauhaan, tuntui Hitleristä mahdolliselta toteuttaa elämänsä suunnitelma. Dunquerquein taistelun vielä jatkuessa Hitler selitti kenraaleilleen, että tämän taistelun päätyttyä Englanti olisi valmis järkevään rauhaan ja hänellä olisi kädet vapaana suurta ja lopullista tehtävänsä varten, välienselvittelyä bolsevismin kanssa.¹⁹⁾ Kesäkuun viimeisenä päivänä 1940 maavoimien esikuntapäällikkö Halder merkitsi päiväkirjaansa Hitlerin sanat: ”Vielä ei ole merkkejä Englannin taipumisesta, mutta todennäköisesti tarvitaan vain sotilaallisen voimamme demonstraatio, kun se antaa perään ja jättää selkämme vapaaksi itää varten.”²⁰⁾ Kenraalieversti Jodl mainitsi kahta vuotta myöhemmin pitämässään puheessa marraskuussa 1943 Hitlerin kertoneen jo lännen sotaretken aikana perustavaa laatua olevasta päätöksestään tehdä loppu Neuvostoliiton muodostamasta vaarasta heti tilanteen salliessa.²¹⁾

Hitlerin myöhempi miehityspolitiikka idässä ja hänen monet lausuntonsa osoittivat, että hän oli silloin päässyt toteuttamaan jo 1920-luvulla

¹⁷⁾ Burckhardt, Carl J: *Meine Danziger Mission 1937—1939*, München 1960, s 348

¹⁸⁾ Jäckel, Eberhard: *Hitlers Weltanschauung*, Tübingen 1969, s 55

¹⁹⁾ Halder, Franz: *Kriegstagebuch. Tägliche Aufzeichnungen des Chefs des Generalstabs des Heeres 1939—42*, Band I, Stuttgart 1963, s 308

²⁰⁾ Emt, s 308

²¹⁾ *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht*, Band IV, Frankfurt am Main 1963, s 1540

kehittämiään ajatuksiaan. "Asuttaessamme Venäjän aluetta on maanviljelijöiden asuttava mitä kauneimmilla viljelystiloilla. Saksalaisilla virastoilla ja laitoksilla on oltava suurenmoiset rakennukset, kuvernooreilla palatsit. Toimipaikkojemme ympärille rakennetaan, mitä tarvitaan elämän ylläpitämiseen. Kaupungit ympäröidään 30—40 kilometrin säteellä kauniilla kylillä, joita yhdistävät mitä kauneimmat tiet. Mitä on tämän ulkopuolella, on toinen maailma, jossa annamme venäläisten elää kuten haluavat. Tärkeätä on vain, että hallitsemme heitä. Jos sattuu vallankumous, tarvitsee meidän heittää vain pari pommia asianmukaisiin paikkoihin ja asia on sillä selvä. Kerran vuodessa tuomme sitten joukon kirgiisejä Saksan pääkaupunkiin antaaksemme heille käsityksen kivisten muistomerkkiemme voimasta ja suuruudesta. Mitä Intia oli Englannille, sitä on idän elintila oleva meille. Kunpa saisin Saksan kansan käsittämään, mitä tämä alue merkitsee tulevaisuudelle!"²²⁾ Näin totesi Hitler vuonna 1942 uskoessaan sodan päättyvän voitokkaasti.

Asiakirjalainauksia, jotka osoittavat 1920-luvulla syntyneiden haaveiden eläneen jatkuvasti Hitlerin mielessä, voisi jatkaa lähes mielin määrin. Syy Saksan hyökkäykseen Neuvostoliittoon näyttää niiden perusteella itsestäänselvältä. Tarkempi perehtyminen tilanteeseen toisen maailmansodan alkuvuosina osoittaa kuitenkin, ettei tapahtunutta voida sittenkään pitää näin yksiselitteisenä. Kukaan ei voi kiistää Hitlerin halukkuutta vallata Saksalle "elintilaa" Itä-Euroopasta. Siitä huolimatta ei tämä ollut ensisijainen syy Hitlerin päätökseen aloittaa hyökkäys idässä Saksalle vähemmän edullisena hetkenä.

Hyökkäyspätös heinäkuussa 1940

Länsivaltojen sodanjulistus Saksalle 3. 9. 1939 aiheutti Hitlerille pulmallisen tilanteen. Hän tiesi varsin hyvin, ettei Saksan varustautuminen ollut vielä läheskään loppuun suoritettu ja ettei Saksa pystyisi kestämään pitkää sotaa. Lisäksi Hitler otti alusta lähtien huomioon mahdollisuuden, että Yhdysvallat, jota johti juutalaisten vaikutusvallassa

²²⁾ Picker: emt, ss 44—45

oleva "mielisairas narri"²³⁾, liittyisi sotaan Saksaa vastaan. Hitler laati jo 9.10.1939 muistion, missä hän näki tilanteen melko pessimistisessä valossa: "Niinkuin asiat nyt ovat, voidaan suurella todennäköisyydellä laskea, että aika on ennemminkin liittoutuneiden liittolainen kuin meidän. Neuvosto-Venäjän pysyvää puolueettomuutta ei voida varmuudella taata millään sopimuksella. Kirjallisten sopimusten arvo on näyttäytynyt toteen erikoisesti juuri viime vuosina... Tiettyjen piirien yritys johtaa USA:ssa tämä maanosa saksalaisvastaiseen suuntaan on tällä hetkellä varmastikin tulokseton, mutta tulevaisuudessa se saattaa kuitenkin menestyä. Myös tässä suhteessa on ajan katsottava työskentelevän Saksaa vastaan."²⁴⁾

3.5.1940 Hitler kirjoitti Mussolinille: "Herra Rooseveltin sanomien ja kirjeiden uhkaavassa sävyssä on kylliksi aihetta lopettaa tämä sota varmuuden vuoksi niin nopeasti kuin mahdollista."²⁵⁾ Hitlerin kaikkien pelkojen osoittauduttua oikeiksi ja sodan lähestyessä jo Saksalle tappiollista loppuaan helmikuussa 1945, diktaattori totesi jälkikäteen, miten tärkeää olisi ollut saada rauha aikaan vuonna 1940. Hän sanoi jo tuolloin nähneensä, että sodan jatkuessa tulisi Yhdysvaltojen potentiaali vaikuttamaan yhä enemmän. Saksan kannalta oli erittäin epäviisasta jatkaa sotaa. "Sillä aika — ja huomatkua, ajastahan aina on kysymys — työskenteli kasvavassa määrin meitä vastaan."²⁶⁾

Sota lännessä oli muussakin mielessä Hitlerin kannalta tarpeeton sota. Saksalla ei ollut mitään sellaisia tavoitteita Länsi-Euroopassa, että se olisi tarvinnut sotaa niiden toteuttamiseksi.²⁷⁾ Taistelu Englantia

²³⁾ Picker, emt, s 83

²⁴⁾ Domarus, Max: Hitler, Reden und Proklamationen, II Band, München 1963, s 1394

²⁵⁾ Fabry, emt

²⁶⁾ The Testament of Adolf Hitler. The Hitler-Bormann Documents, London 1961, s 64

²⁷⁾ Siitä huolimatta on todennäköistä, että Hitler katsoi sodan länsivaltojen kanssa olevan mahdollinen kaukaisemmassa tulevaisuudessa, kenties vasta hänen seuraajiensa aikana. Esimerkiksi Saksan laivaston Z-ohjelmaa on muutoin vaikea selittää. Andreas Hillgruber on kehittänyt tosin vaikeasti todistettavissa olevan teorian Hitlerin kaukopäämääriin kuuluneesta "maailmansalamasodasta", vrt Hillgruber: emt sekä Deutschlands Rolle in der Vorgeschichte der beiden Weltkriege, Göttingen 1967.

vastaan oli lisäksi vastoin kaikkia Hitlerin rotupoliittisia ajatuksia. Vaikka Englantia hallitsivatkin juutalaiset ja "puoliamerikkalainen juoppolalli" ²⁸⁾ Churchill, Hitler toivoi koko sodan ajan, että hänen vanha ajatuksensa Saksan ja Englannin "germaanisesta" liitosta voisi toteutua. ²⁹⁾ Japanin voittojen ollessa suurimmillaan Goebbels kirjoitti päiväkirjaansa 30.1.1942: "Johtaja valittaa luonnollisestikin suuresti niitä raskaita tappioita, joita valkoisen miehen on kärsittävä Itä-Aasiassa." Hasselin päiväkirjamerkintä paria kuukautta myöhemmin vahvistaa Goebbelsin muistiinpanon: "Hitler ei itsekään ole kovin innostunut japanilaisten jättiläismenestyksistä ja on sitä mieltä, että hän lähettäisi mieluummin englantilaisille 20 divisioonaa heittääkseen kelkaiset jälleen takaisin." ³⁰⁾

Huolimatta 23.8.1939 tehdystä sopimuksesta Hitler tunsu jatkuvasti suurta epäluuloa Neuvostoliiton aikeita kohtaan. Stalinia hän piti häikäilemättömänä ja nerokkaana valtiomiehenä, ³¹⁾ mutta ei luottanut tähän "verrattomaan ja järkkymättömään kiristäjään" ³²⁾ vähäisimmäskään määrin. Hitler uskoi Neuvostoliiton vain odottavan sopivaa tilaisuutta hyötyäkseen mahdollisimman paljon muiden maiden käymästä sodasta. Tämä näkemys tuli selvästi esiin hänen 23.11.1939 kenraaleilleen pitämässään puhuttelussa: "Meillä on sopimus Venäjän kanssa. Mutta sopimukset pidetään vain niin kauan kuin se on tarkoituksenmukaista. Venäjä tulee noudattamaan sitä vain niin kauan kuin Venäjä pitää sitä itselleen hyvänä... Nyt on Venäjällä vielä pitkälle meneviä tavoitteita ennen kaikkea sen aseman vahventaminen Itämerellä. Me voimme astua Venäjää vastaan vain, jos olemme vapaat lännessä. Edelleen Venäjä pyrkii vahventamaan vaikutustaan Balkanilla ja Persian lahdella. Se on myös meidän ulkopoliittikkamme tavoite. Venäjä tulee tekemään sen, mitä se pitää itselleen hyvänä." ³³⁾

²⁸⁾ The Testament of Adolf Hitler, s 33

²⁹⁾ Vrt esim. Picker, emt, ss 42—43 tai The Testament of Adolf Hitler, s 106

³⁰⁾ Molemmat päiväkirjamerkinnät on lainattu Bernd Martinin teoksesta: Deutschland und Japan im Zweiten Weltkrieg, Göttingen 1969, ss 70—71

³¹⁾ Picker, emt, s 114

³²⁾ The Testament of Adolf Hitler, s 17

³³⁾ Jacobsen, H-A: 1939—1945, Der Zweite Weltkrieg in Chronik und Dokumenten, Darmstadt 1961, ss 135—136

Hitler uskoi Stalinin luottavan häneen yhtä vähän kuin hän luotti tähän. Neuvotellessaan Paasikiven kanssa syksyllä 1939 Stalin sanoi selvästi Saksaan viitaten tilanteen voivan jälleen muuttua. Latvian ulkoministeri Muntersille Stalin ilmoitti lokakuun alussa samana syksynä Neuvostoliiton haluamien tukikohtien olevan suunnattu Saksa vastaan, defensiivisessä mielessä tosin.⁸⁴⁾

Oli ilmeistä, että kumpikin diktaattori pyrki ainakin toistaiseksi noudattamaan solmimaansa sopimusta mahdollisimman hyvin. Saksalle oli sopimuksen voimassa pysyminen suorastaan elintärkeää, sillä Ranskan ja Englannin armeijat olivat edelleen koskemattomina valtakunnan länsirajalla. Vaikkei esimerkiksi Suomen joutuminen talvisodassa Neuvostoliiton haltuun olisi palvellut lainkaan Saksan etuja, Hitlerillä ei ollut varaa ryhtyä vastustamaan Stalinia tämän vuoksi. Goebbelsin 11. 3. 1940 antama vastaus rauhaa välittämään pyrkineelle ruotsalaiselle Sven Hedinille kuvasti hyvin sitä varovaisuutta, jota Saksa noudatti suhteissaan Neuvostoliittoon: "Tällä hetkellä ei ole mitään mieltä ajatuksessa, että Saksa vaarantaisi ystävyyttään Venäjän kanssa toimimalla asiassa, joka ei varsinaisesti koske meitä. Meille on Venäjän kanssa solmitulla sopimuksella kaikkein suurin merkitys. Jos Saksan rauhanvälityksen johdosta sopimukseen syntyisi pienikin särö meidän ja Venäjän välille, Englanti ja Ranska yrittäisivät kaikin tavoin ja kaikki keinoin laajentaa ja pahentaa tätä säröä, mikä ehkä aiheuttaisi korvaamatonta vahinkoa sopimukselle."⁸⁵⁾

Oli luonnollista, että Saksa ja Neuvostoliitto yrittivät sopimuksensa huolimatta päästä tiedustelun avulla mahdollisimman hyvin selville toistensa aikomuksista. Vaikka Saksan arkistot ovat olleetkin jo pitkän aikaa tutkijoiden käytettävissä, ei kummallista kyllä ole vakavasti yritetty Kolmannen Valtakunnan eri tiedustelupalvelujen asiakirjojen perusteella selvittää, minkälaisia tietoja saksalaisten onnistui vastapelaajastaan saada ja minkälaisia johtopäätöksiä he tekivät. Länsisaksalainen Philipp Fabry oli ensimmäinen, joka pari vuotta sitten

⁸⁴⁾ Allard, Sven: *Stalin ja Hitler*, Porvoo 1972, s 257

⁸⁵⁾ Hedin, Sven: *Utan uppdrag i Berlin*, Stockholm 1949, s 112

ilmestyneessä teoksessaan pyrki osoittamaan vaikutusta, joka saaduilla tiedustelutuloksilla oli Hitlerin päätöksentekoon.⁸⁶⁾

Hitlerin työpöydälle kerääntyi vuosina 1939—41 melkoinen määrä Neuvostoliittoa koskevaa tiedustelumateriaalia. Aineiston autenttisuus pyrittiin luonnollisesti selvittämään mahdollisimman perusteellisesti, vaikka tehtävä lienee usein ollut lähes ylivoimainen. Osa saaduista tiedoista oli lisäksi peräisin sangen toisarvoisista lähteistä tai pohjautui epämääräisiin huhuihin. Yhteistä niille kaikille oli kuitenkin, että ne olivat omiaan vahvistamaan Saksan epäluuloisen diktaattorin Neuvostoliiton aikeista omaksumaa ennakkokäsitystä. Näyttää siltä, että tutkimus syyllistyy virheeseen, mikäli se sivuuttaa kysymyksen, minkälainen vaikutus kahden vuoden aikana kootuilla tiedoilla oli Hitlerin päätökseen hyökätä Neuvostoliittoon.

28. 8. 1939, siis muutamia päiviä Ribbentrop-sopimuksen solmimisen jälkeen, Saksan ulkoministeriö sai haltuunsa Kominternin salaisen seostuksen Neuvostoliiton ulkopoliitikasta:

”1) Ottaen huomioon sopimus Saksan kanssa on neuvostohallitus päättänyt muuttaa tähänastista taktiikkaansa.

2) Syy, miksei sopimusta tehty Englannin ja Ranskan kanssa, oli, että tällainen sopimus olisi merkinnyt loppujen lopuksi kapitalististen valtioiden tukemista.

3) Neuvostoliitto on päättänyt pysyä eurooppalaisten konfliktien ulkopuolella puuttuakseen asiaan sitten kun valtiot ovat sodan heikentämiä voidakseen toteuttaa sosiaalisen vallankumouksen tehokkaalla tavalla.”⁸⁷⁾ Gestapo sai tehtäväkseen selvittää asiakirjan aitous, mutta vastausta ei ole löytynyt Saksan arkistoista.

Joulukuussa 1939 saksalaiset saivat tietoonsa, että Stalin olisi lausunut politbyroon istunnossa 19. 8. 1939: ”Kun me hyväksymme Saksan ehdotuksen, syntyy varmastikin sota Puolan kanssa ja Englannin sekä Ranskan interventio tulee välttämättömäksi. Kommunistisen puolueen diktatuuri on mahdollista vain suuren sodan avulla. Meidän täytyy hyväksyä Saksan ehdotus ja lähettää englantilais-ranskalaiset lähetys-

⁸⁶⁾ Fabry, emt.

⁸⁷⁾ Fabry, emt, s 400

kunnat kohteliaasti torjuen takaisin.”³⁸⁾ On kyseenlaista, uskoiko Hitler venäläisten väitteeseen, että tämä asiakirja oli puhdasta mielikuvituksen tuotetta, sillä lähes samanaikaisesti tuotiin valtakunnankanslerille Kominternin ohje Ranskan ja Belgian kommunistipuolueille: ”Neuvostohallinnon pystyttäminen kaikissa kapitalistisissa maissa on Neuvostovenäjän ulkopoliittikan ainoa yleinen päämäärä. Olemme saavuttaneet tavoitteemme, syyttäneet yleisen sodan kantamatta siitä vastuuta maailman silmissä ja ottamatta siihen osaa. Euroopan sodan aikana tulemme tukemaan saksalaisia niin kauan, että he pystyvät tekemään vastarintaa pitkään, mutta emme niin kauan, että se mahdollistaisi Saksan voiton.”³⁹⁾ Oli tämän asiakirjan alkuperä mikä tahansa, saksalaiset pitivät sen aitoutta kiistattomana.

Oman ja laajan kokonaisuutensa muodostivat Neuvostoliiton ulkopuolisten maiden kommunistipuolueiden salaiset ja julkiset tiedonannot ja julistukset, jotka myös kuuluivat Hitlerille esiteltävään aineistoon. Näitä pidettiin tärkeinä sen vuoksi, että niiden uskottiin syntyneen Moskovassa toimivan Kominternin ohjeiden perusteella. Diktaattori Hitlerillä ei voinut olla mitään muuta käsitystä Kominternin luonteesta kuin että se toimi aivan samalla tavalla diktaattori Stalinin käskyjen mukaan kuin Berliinissä olevat kansallissosialistiset järjestöt noudattivat Hitlerin tahtoa. Niinpä tulkittiin Stalinin aikomusten heijastuvan esimerkiksi sen kaltaisessa lentolehtisessä kuin minkä Unkarin kommunistinen puolue julkaisi maaliskuussa 1941: ”Tuleeko Puna-armeija marssimaan? Kyllä! Se marssii sillä hetkellä, kun yleiset olosuhteet tekevät ratkaisun tarpeelliseksi. Se marssii silloin, kun kansalle vihamielinen porvaristo aikoo luovuttaa verissään olevan Saksan imperialistiselle Englannille. Tapaukset Baltian maissa ovat erinomaisia esimerkkejä oikeasta ja taktillisesta politiikasta tiellä kohti vallankumouksellisia päämääriä.”⁴⁰⁾

Saksan vastavakoilun (Abwehrin) antamat ilmoitukset koostuivat samantapaisista tiedonsirpaleista kuin edellä esitetyt asiakirjatkin. Näistä osasista oli Hitlerin yritettävä koota kokonaisuus: ”Eräs saksa-

³⁸⁾ Fabry, emt, s 406

³⁹⁾ Fabry, emt, s 407

⁴⁰⁾ Fabry, emt, s 418

lainen sotilas, joka oli joutunut puolalaisten vangiksi ja karannut sieltä neuvostojoukkojen puolelle, sanoo, että eräs komissaari ja useat neuvostosotilaat olivat selittäneet hänelle seuraavaa: 'Nyt ovat Saksa ja Neuvostoliitto hyviä ystäviä. Sodan päätyttyä Englannin ja Ranskan kanssa, kun Saksa on heikentynyt, tulee Neuvostoliitto ja voittaa Saksan. Saksasta tulee Neuvostoliiton maakunta ja muutamassa vuodessa tulee neuvostoparatiisi olemaan todellisuutta Euroopassa. Luovutamme Saksalle aseita niin kauan kuin pidämme sitä tarpeellisena, jotta sota kestäisi oikein kauan ja Saksa vastaavasti heikentyisi.'” Näin ilmoitti vastavakoilu 11. 12. 1939. ⁴¹⁾

Tärkeä tietolähde oli tietysti Saksan ulkoministeriö, jonka diplomaattiedustajat pyrkivät valppaina seuraamaan tilannetta. Myös tätä kautta hankitut tiedot sopivat siihen kuvaan, jota Hitler oli parhailaan muodostamassa itselleen. Esimerkkinä mainittakoon Riian lähetystöstä 18. 7. 1940 lähetetty sähke: ”Sain tietää luotettavasta lähteestä, että kun latvialaiset olivat eilen illalla kysyneet eräässä tšekäläisessä kesäravintolassa kahdelta juopuneelta neuvostoupseerilta, miksi reuna-
valtioiden miehittämiseen oli tarvittu niin paljon joukkoja, olivat nämä vastanneet spontaanisesti, että joukkojen päätehtävä oli hyökkäys Saksaan.” ⁴²⁾

Edellä esitetyn kaltaisten mitä erilaisimmista lähteistä saatujen tietojen perusteella valtakunnan turvallisuusvirasto (Reichssicherheitshauptamt) katsoi jo 1. 4. 1940 voivansa ilmoittaa Saksan—Neuvostoliiton suhteista Hitlerille seuraavaa: ”Kun Saksan ja Neuvostoliiton välisen sopimuksen tullessa tunnetuksi vallitsi vielä epäselvyys Stalinin työstä, on nyt niissä piireissä, jotka ovat toivoneet voivansa kehittää neuvostomallin mukaisen valtion, saanut sijaa mielipide, että sopimus on tuonut poliittisine seurauksineen maailmanvallankumousta lähemmäksi. Venäläiset ovat edistäneet suuresti tämän sodan puhkeamista sen taktisesti viisaan havainnon perusteella, että sotaan liittyy Saksan heikkeneminen, oli voittaja sitten kuka tahansa. He käyttävät

⁴¹⁾ Fabry, emt, s 183

⁴²⁾ Fabry, emt, s 184

tätä tilaisuutta sopivan hetken tullen hyväkseen ja hyökkäävät Saksan kimppuun.”⁴³⁾

Samaan tulokseen kuin SS-järjestöön kuulunut valtakunnan turvallisuusvirasto tulivat myös armeijan tiedusteluelimet. Fremde Heere Ost-osaston monivuotinen päällikkö kenraali Reinhard Gehlen, joka tunsi hyvin saksalaisten Neuvostoliittoa koskevan materiaalin, oli niin vakuuttunut saadusta tiedustelukuvasta, että hän piti vielä vuonna 1970 Hitlerin päätöstä hyökätä Neuvostoliittoon oikeaan osuneena. ”Oli ilmeistä, että Stalin oli päättänyt hyökätä ja odotti vain sitä, että näennyttäisimme ensin voimamme selkkauksessa länsiliittoutuneiden kanssa. Sen jälkeen hän olisi virnistänyt tyytyväisenä ja hyökännyt kimppuumme, tietäen, että kapitalistiset vallat olivat tällä välin raadelleet toisensa kappaleiksi. Hän olisi saattanut odottaa vuoteen 1943 tai 1944, mutta sekä minä että kollegani maavoimien esikunnan itäjaostossa olimme vakuuttuneita siitä, että hän hyökkäisi ennemmin tai myöhemmin.”⁴⁴⁾

Kesäkuussa 1940 Neuvostoliitto miehitti Baltian maat täydellisesti ja pakoitti Romanian luopumaan Bessarabiasta ja Pohjois-Bukovinasta. Tällöin Neuvostoliitto ylitti Saksan kanssa sovitun etupiirirajan Liettuassa Mariumpolin alueella ja Pohjois-Bukovinassa, joiden oli katsottu kuuluvan Saksan etupiiriin.

Neuvostoliiton eteneminen Romanian suunnalla huolestutti saksalaisia suuresti. Olivathan Saksan talous ja koko sodankäyntikyky täysin riippuvaisia Romanian öljystä. Toisen maailmansodan myöhempi kulku oli osoittava, miten paljon Hitler jatkuvasti kiinnitti huomiotaan Saksalle vaikeaan öljykysymykseen. Asetettiinhan useita sotatoimia ja konkansaisia sotaretkiä vaakalaudalle vain siksi, että olisi turvattu öljyn saanti.⁴⁵⁾ Ei ollutkaan siksi ihme, että Hitler reagoi hyvin herkästi, kun venäläiset saapuivat Romanian öljyalueiden tuntumaan.

⁴³⁾ Fabry, emt, s 410

⁴⁴⁾ Gehlen, Reinhard: Vuosisadan vakooja, Tampere 1972, s 66

⁴⁵⁾ On yleisesti tunnettua, millainen merkitys Kaukaasian ja Romanian sekä eräiden Länsi-Venäjän ja Itävallan ja Unkarin öljyalueiden haltuunsaannilla tai hallussapidolla oli Hitlerille hänen johtaessaan sotatoimia vv. 1942—45.

Tilanne oli huolestuttanut saksalaisia jo ennenkuin Itä-Romania edes miehitetiin. Saksan merisodanjohdon muistiinpanoihin merkittiin toukokuussa 1940 sanat ”huolestuminen venäläisten marssista Bessarabiaan” ja kenraali Jodl kirjoitti päiväkirjaansa 24. 5. 1940: ”Tilanne käy uhkaavaksi venäläisten keskitettyä joukkoja Bessarabiaa vastaan.”⁴⁶⁾ Kesäkuussa saksalaiset arvioivat venäläisillä olevan Romanian vastaisella rajalla 68 divisioonaa. Kuukautta myöhemmin OKH laski, että Neuvostoliitolla oli länsirajallaan 141 divisioonaa.⁴⁷⁾ Saksalla itsellään oli idässä 15 jalkaväkidivisioonaa ja lisäksi voitiin Berliinin—Breslaun alueelta irroittaa 72 tunnissa kuusi divisioonaa.⁴⁸⁾ Jodlin Hitlerille syyskuussa antaman ilmoituksen mukaan ei Saksan armeija olisi kyennyt estämään Romanian mahdollista valtausta⁴⁹⁾, vaikka Hitler olikin antanut jo edellisen kuukauden lopulla käskyn valmistautua miehittämään öljykentät tarvittaessa laskuvarjojoukoin.⁵⁰⁾ Suorastaan hälyttävä oli Saksan johdon kannalta sen haltuun lokakuussa joutunut neuvostoliittolaiseen 12.Armeijaan kuuluneen mekanisoidun ratsuväkiarmeijakunnan hyökkäyskäsky Romaniaan.⁵¹⁾ Käsky osoitti saksalaisten mielestä, että jollei Romania olisi luovuttanut siltä vaadittuja alueita kesällä 1940 Neuvostoliitolle, se olisi joutunut hyökkäyksen kohteeksi.

Sen lisäksi, että Hitleriä huolestutti uhkaava tilanne Saksan itäraajalla yhä suuremmissa määrin, alkoi häntä askarruttaa toinenkin kysymys. Se oli ongelma, miksei Englanti suostunut tekemään hänen kanssaan rauhaa. Yksinään ei raskaan tappion kärsineellä Englannilla olisi Hitlerin käsityksen mukaan ollut koskaan mitään mahdollisuuksia lyödä voitokasta ja täysin ylivoimaista Suur-Saksaa. Kuitenkin Saksan valtakunnankansleri havaitsi viimeistään heinäkuun alussa 1940 merkkejä, jotka viittasivat siihen, että Englanti jatkaisi sotaa kaikesta huoli-

⁴⁶⁾ Fabry, emt, s 103

⁴⁷⁾ Besymenski, Lew: Sonderakte Barbarossa, Stuttgart 1968, s 247

⁴⁸⁾ Fall Barbarossa, Dokumente zur Vorbereitung der faschistischen Wehrmacht auf die Aggression gegen die Sowjetunion, Berlin (-Ost) 1970, s 227

⁴⁹⁾ Fabry, Philipp W: Der Hitler—Stalin—Pakt. Ein Beitrag zur Methode sowjetischer Aussenpolitik. Darmstadt 1962, s 412

⁵⁰⁾ Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht, Band I, Frankfurt am Main 1965, merkintä 30. 8. 1940, s 52, vrt myös Fabry, emt. 115

⁵¹⁾ Fabry, emt, ss 352—353

matta. Hitler sanoikin jo 1. 7. 1940 Italian suurlähettiläs Alfierille, "ettei hän voi kuvitella, että kukaan Englannissa uskoisi vakavasti voittoon. Jos taistelu jatkuisi, se leviäisi laajoille alueille eikä olisi varmasti-kaan helppo. Jos englantilaiset ylipäänsä ajattelevat enää voittoa, he tekevät sen vain siksi, että he uskovat saavansa apua kolmansilta valtioilta, jolloin he kaiketikin ajattelevat lähinnä Yhdysvaltoja, mutta ehkä he elättävät myös hiljaista toivoa Venäjän suhteen." ⁵³⁾

Kun Italian ulkoministeri Ciano vieraili Hitlerin luona viikkoa myöhemmin, valtakunnankansleri puhui tälle vaikeasta tilanteesta Balkanilla. Sota Romaniassa aiheuttaisi Saksalle suurta vahinkoa, sillä Saksa toi sieltä kuukausittain 140 000 tonnia öljyä. Sekä Ciano että Hitler olivat yhtä mieltä siitä, että Neuvostoliitto yritti kylvää epäsovua Balkanille Jugoslavian ja Bulgarian välityksellä. Lisäksi Neuvostoliitto oli asettunut tukemaan Unkarin revisiopyrkimyksiä Romaniaa vastaan. Kun näiden maiden suhteet olivat tuolloin erittäin kärjistyneet, tämä olisi saattanut johtaa Saksalle epämieluisan sodan puhkeamiseen Balkanilla. Joka tapauksessa venäläisten menettely merkitsi Hitlerin silmissä sekaantumista hänen etupiirinsä asioihin Saksalle hyvin aralla alueella. Keskustelun yhteydessä Hitler mainitsi myös Englannin paljastaen tällöin mieltään kiusaavan epäluulon. "Niin kauan kuin konflikti Englannin kanssa ei ole päättynyt menestyksellisesti, saattoi selkkauksesta Balkanilla syntyä vaikeita ongelmia. Voisi jopa käydä niin, että Englanti ja Venäjä huomaisivat näiden tapahtumien johdosta, että heidän etunsa ovat yhteiset." ⁵⁴⁾

Ensimmäisen kerran Ranskan lyömisen jälkeen Hitler selvitti kenraaleilleen näkemyksiään sodan jatkamismahdollisuuksista 13. 7. 1940. Kenraali Halder merkitsi päiväkirjaansa: "Johtajaa askarruttaa voimakkaimmin kysymys, miksei Englanti halua edelleenkään tehdä rauhaa. Hän näkee kuten mekin kysymyksen ratkaisun siinä, että Englanti toivoo vielä Venäjän suhteen. Hän ottaa siksi huomioon senkin seikan, että hänen on pakoitettava Englanti väkivalloin rauhaan. Mutta

⁵³⁾ Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler. Vertrauliche Aufzeichnungen über Unterredungen mit Vertretern des Auslandes 1939—41, julkaissut Andreas Hillgruber, Frankfurt am Main, s 148

⁵⁴⁾ Staatsmänner und Diplomaten, s 159

sitä hän ei tee mielellään. Perustelu: jos lyömme Englannin sotilaallisesti, tuhoutuu Englannin maailmanvalta. Siitä Saksa ei hyödy kuitenkaan mitään. Me saavuttaisimme saksalaisella verellä jotain sellaista, jonka hyödyn korjaisivat Japani, Amerikka ja muut.”⁵⁴⁾

Saksan maavoimien pääesikunnassa oli päädytty samantapaiseen arviointiin tilanteesta kuin Hitlerkin. Halder antoi jo 3. 7. operatiivisen osastonsa päällikölle eversti Greiffenbergille tehtäväksi tutkia, miten sotilaallinen isku Neuvostoliittoa vastaan olisi suunnattava.⁵⁵⁾

Hitler tarjosi Saksan valtiopäivillä Englannille julkisesti rauhaa 19. 7., mutta jo seuraavana päivänä oli hänelle selvinnyt, että saarivaltakunta tulisi jatkamaan sota. Hitlerin epäluulo Neuvostoliittoa kohtaan lisääntyi tämän johdosta entisestäänkin, kuten osoittivat hänen sanansa 21. 7. maavoimien komentajalle sotamarsalkka von Brauchitschille: ”Stalin kokee Englannin kanssa pitääkseen Englannin taistelussa ja sitoakseen meidät, jotta hänellä olisi aikaa ottaa se, minkä hän haluaa ja mitä hän ei voi enää ottaa, kun rauha jälleen vallitsee. Hän on kiinnostunut siitä, ettei Saksasta tule liian vahvaa.”⁵⁶⁾

von Brauchitsch ilmoitti samassa tilaisuudessa Hitlerille, että Saksan voimien keskittäminen itään veisi 4—6 viikkoa. Mahdollisen idässä käytävän sodan päämääräksi hän katsoi Venäjän armeijan lyömisen tai niin laajan Neuvostoliiton alueen valtaamisen, etteivät venäläisten ilmahyökkäykset Saksaan olisi mahdollisia. Edelleen ilmoitettiin Hitlerille, että operaatioon tarvittaisiin 80—100 divisioonaa. Seuraavana päivänä Halder antoi eversti Greiffenbergille käskyn ryhtyä esitöihin operatiivisen suunnittelun aloittamiseksi sotaretkeä varten Neuvostoliittoon. 29. 7. uskottiin operaatiomahdollisuuksien tutkiminen maavoimien esikuntaan tämän vuoksi varta vasten komennetulle kenraalimajuri Marcksille.

Myös merivoimissa oli ryhdytty selvittämään vaatimuksia, joita mahdollinen sota idässä asettaisi Saksan armeijalle. Hitlerin asiaan vaikuttamatta esiteltiin merivoimien komentajalle suuramiraali Raederille 21. 7. muistio tuloksista, joihin laivastossa oli päädytty. Koska tämä

⁵⁴⁾ Halder, emt, II osa, s 21

⁵⁵⁾ Emt, s 6

⁵⁶⁾ Emt, s 32

muistio kuvastaa hyvin Saksassa vallinnutta käsitystä idässä olevan vastustajan laadusta, mikä tekijä luonnollisesti vaikutti oleellisesti Hitlerinkin päätöksiin, on syytä lainata lyhyesti Raederin saamaa asiakirjaa. ”Venäjän armeijan sotilaallisia voimia on pidettävä sotakokemusta omaaviin joukkoihimme verrattuina täysin alivoimaisina. Laatokan—Smolenskin—Krimin linjaan saakka ulottuvan alueen miehittäminen on sotilaallisesti toteutettavissa, jotta näin voitaisiin sanella rauhan ehdot. Baltian maiden kautta etenevä vasen siipi saavuttaa lyhyessä ajassa yhteyden suomalaisiin Laatokalla. Pelkästään rannikon ja Leningradin haltuunotto murskaa Venäjän laivaston vastarintakyvyn. Tilanne ja vuodenaika ratkaisevat, onko Moskovan valtaus enää tarpeellinen.”⁸⁷⁾

Heinäkuun viimeistä päivää vuonna 1940 on monesti pidetty eräänä toisen maailmansodan tärkeimmistä päivämääristä. Hitler, joka oli ilmeisesti käyttänyt ainakin koko heinäkuun tilanteenarvosteluun, kokosi näet tuolloin Berchtesgadeniin armeijansa ylimmän johdon edustajia ja selvitti näille käsityksensä strategisesta tilanteesta. Hänen puheeseensa sisältyi päätös hyökkäyksestä Neuvostoliittoon. Halder lyhensi päiväkirjaansa esimiehensä tärkeimmät ajatukset: ”Englannin toivo ovat Venäjä ja Amerikka. Jos toivo Venäjästä jää pois, raukeaa myös toivo Amerikan suhteen, sillä Venäjän poisputoamista seuraa Japanin voiman valtava kasvu Kauko-Idässä... Venäjä on tekijä, jonka varaan Englanti eniten laskee. Englantilaiset olivat jo aivan masentuneita, mutta nyt he ovat jälleen ryhdistäytyneet... Länsi-Euroopan tilanteen nopea kehittyminen on koskettanut epämiellyttävällä tavalla Venäjää. Venäjän ei tarvitse sanoa koskaan Englannille enempää kuin että se ei toivo Saksan olevan suuri, kun Englanti jo toivoo kuin hukkuva, että asiat olisivat 6—8 kuukaudessa toisin. Mutta jos Venäjä on lyöty, silloin on Englannin viimeinen toive sammunut. Silloin on Saksa Euroopan ja Balkanin herra. Päätös: Tämän selkkauksen kestäessä on Venäjästä tehtävä selvää.”⁸⁸⁾

Hitlerin tilanteenarviointi ei ollut mitenkään omaperäinen. Edellä

⁸⁷⁾ Hülgruber, emt, s 221

⁸⁸⁾ Halder, emt. II osa, ss 48—50

on jo käynyt ilmi, että Saksan puolustusvoimien sotilasjohto oli pääty-
nyt strategisesta tilanteesta samantapaiseen näkemykseen kuin Hitlerin.
Hämmästyttävää oli, että vaikka Saksan yhdensuuntaistettu julkinen
sana vaikenä visusti tämänkaltaisista ongelmista, oli myös tavallisen
"kadun miehen" vallannut huoli Neuvostoliiton aikeista. Hitlerille
esitelty mielialaraportti kertoi 4. 7. 1940: "Nykyään toivotaan lähempiä
tietoja venäläisten politiikan tendensseistä. Erityisesti puhutaan Bu-
kovinan saksalaisten kohtalosta. Neuvostoliitto käyttää selvästikin
raa'alla tavalla hyväkseen tilannetta, joka sitoo Saksan länteen... Ei
voida kuvitella, että tämä jatkuisi ajan mittaan hyvin." ⁸⁹⁾

Niissä maissa, joissa sotasensuuri ei rajoittanut sananvapautta, pysy-
ttiin tärkeimpiinkin strategisiin kysymyksiin ottamaan kantaa julki-
sen sanan palstoilla. Kun Hitlerillä oli tapana päivittäin tutustua melko
seikkaperäisesti ulkomaisten lehdistön kirjoitteluun, hän saattoi nopeasti
huomata, että Saksan ulkopuolellakin oli yleisesti havaittu häntä huo-
lestuttavat ongelmat. Ote Svenska Dagbladetista 1. 8. 1940 edustakoon
tuon ajan todella vilkasta strategista kannunvalantaa: "Jos Englanti
lyödään, alkavat Venäjälle epävarmat ajat. Mutta jos Englanti selviää
myrkystä, Venäjän nykyinen asema säilyisi ja ehkä liitto Englannin
kanssa lujittaisikin sitä." ⁹⁰⁾ Ei ole mitään syytä epäillä, etteikö myös
Stalin olisi seurannut tämän suuntaisten mielipiteiden kehittymistä.

Jos sanomalehtimiesten kirjoitukset perustuiivatkin usein vain asioi-
den pintapuoliseen tuntemiseen, ei tällaista voitu väittää, kun kysymyk-
sessä olivat ammattidiplomaatit. Saksalaisten onnistui eri tavoin saada
käsiinsä jatkuvasti ulkomaista diplomaattipostia. Senkin sisältö vahvisti
useissa tapauksissa Hitlerin käsitystä siitä, että hänen tilanteenarvionsa
oli oikea. Niinpä Jugoslavian lähettiläs GavriloVIC sähköitti hallituksel-
leen heinäkuussa 1940: "Neuvostoliitto laskee saavansa ajan mittaan
Bulgarian kansasta kannattajan. Neuvostoliitto ei pelkää Saksaa. Se
yrittää saada Jugoslavian Saksaa vastaan, kun aika on kypsä. Sotaa Hit-
leriä vastaan se ei kuitenkaan halua käydä vielä, jotta se voisi parem-

⁸⁹⁾ Boberach, Heinz: *Meldungen aus dem Reich, Darmstadt 1965, s 83*

⁹⁰⁾ Fabry, emt, s 180

min toteuttaa etujaan epäsuoralla tavalla. Se laskee, että Jugoslavia on liitossa sen kanssa, kun aika on tullut. Neuvostoliitto varustautuu kuumeisesti.”⁶¹⁾

Hitlerin vaihtoehdot syksyllä 1940

Neuvostoliiton sotaretken edellyttämä sotilaallinen suunnittelutyö, joka oli aloitettu jo ennen Hitlerin päätöstä, jatkui Saksan päämajassa edelleen. Hitler oli kuitenkin tästä työstä täysin erillään ja kului lähes kuusi kuukautta ennenkuin suunnitelma esiteltiin hänelle. Tämä todisti osaltaan, ”miten päättämätön Hitler oli kesällä ja syksyllä 1940 ja ettei voinut olla vielä puhuttakaan lopullisesta päätöksestä hyökätä Venäjälle.”⁶²⁾

Hitlerin epävarmuus alkoi lisääntyä jo elokuussa 1940. Hän sai tuolloin Washingtonista useita hälyttäviä ilmoituksia, joiden perusteella USA ei tuntunut enää puolueettomalta valtiolta, vaan se oli katsottava Englannin puolella olevaksi ei-sotaakäyväksi maaksi. Washingtonin asiainhoitajan mielestä ”yhä selvemmäksi käy USA:n liittolaismainen suhde Englantiin ja Kanadaan. Yhdysvallat tekevät kaikkensa vahvistaakseen Englannin vastarintakykyä, vahingoittaakseen meitä, varustautuakseen itse ja jättääkseen meidän asiaksemme tehdä johtopäätökset sen käyttäytymisestä.”⁶³⁾ Saksan sotatalousjohto ottikin elokuusta 1940 alkaen huomioon, että Yhdysvallat saattaisivat liittyä sotaan jo seuraavana vuonna.⁶⁴⁾

Suur-Saksan näennäisestä mahdista huolimatta ei Hitlerillä ollut loppujen lopuksi kovinkaan paljon toimintavaihtoehtoja. Vastoin usein vallitsevaa käsitystä ei Saksalla ollut tässä sodassa, joka oli varsinaisesti alkanut Englannin ja Ranskan sodanjulistuksella, mitään yleistä sotasuunnitelmaa, ei mitään strategisia kokonaistavoitteita eikä mitään poliittisia päämääriä.⁶⁵⁾ Hitler oli kuitenkin menestynyt tähän saakka

⁶¹⁾ Fabry, emt, s 109

⁶²⁾ Kriegstagebuch des OKW, Band I, H-A Jacobsenin johdanto, s 155 E

⁶³⁾ Hillgruber: Hitlers Strategie, s 202

⁶⁴⁾ Kenr. Thomasin muistio, Kriegstagebuch des OKW, Band I, ss 968—969

⁶⁵⁾ Emt, s 42 E

ikäänkuin kädestä suuhun eläen nopeasti tehtyjen osasuunnitelmien avulla. Tällä tavalla oli kuitenkin nyt ajauduttu tilanteeseen, missä riskejä ottamaan joutunut Führerkin tuli epävarmaksi.

Saksan diktaattorille selvisi viimeistään syyskuussa 1940, ettei hän pystyisi voimatoimenpitein pakottamaan Englantia lopettamaan sotaa. Odottamaan jääminen jo saavutettuihin asemiin ei käynyt missään tapauksessa päinsä, sillä Hitlerin peruskäsityksenhän mukaan aika työkenteli häntä vastaan. Länsiliittoutuneiden voima kasvoi koko ajan ja Saksan selusta idässä oli avoin. Neuvostoliitolla arvioitiin olevan jo 150 divisioonaa Euroopassa ja näistä uskoivat saksalaiset noin 100 yhtymän olevan välittömästi raja-alueilla. Saksalaisilla ei itsellään ollut näitä vastassa vuoden 1940 aikana kuin 34 divisioonaa.

Saksassa tutkittiin syksyllä 1940 myös innokkaasti mahdollisuuksia lyödä Englanti laajentamalla sota Välimeren alueelle. Vaikka Hitler osallistui henkilökohtaisesti pyrkimyksiin poliittisten edellytysten luomiseksi toiminnalle Välimeren piirissä, on todennäköstä, ettei hän itse pitänyt sotaa Välimeren alueella todellisena vaihtoehtona ulospääsytieksi silloisesta hankalasta tilanteesta.⁶⁶⁾ Hyökkäys läntisellä Välimereillä olisi ollut toteutettavissa, mutta Hitlerin käsityksen mukaan tällainen toimenpide olisi vain nopeuttanut USA:n liittymistä sotaan eikä näin ollen olisi missään tapauksessa saanut Englantia rauhantahtoisemmaksi. Lisäksi tulivat poliittiset vaikeudet Espanjan ja Ranskan kanssa. Vaikka sotatoimi olisi toteutettukin ja Länsi-Afrikka vallattu, kuten suunniteltiin, ei Saksan vaaranalainen kokonaistilanne länsiliittoutuneiden ja Neuvostoliiton välissä olisi muuttunut miksikään.

Balkanin valtaus ja tunkeutuminen Lähi-Itään olisi saattanut merkitä Turkin siirtymistä liittoutuneiden leiriin. Lisäksi huolestutti Hitleriä pitkän ja suojattoman sivustan syntyminen Neuvostoliiton suuntaan. Loppujen lopuksi ei tämäkään sotatoimi taannut millään tavalla, että Englanti olisi ollut halukkaampi rauhantekoon. On myös muistettava, että Välimeri kuului Italian etupiiriin ja että Mussolini oli vielä

⁶⁶⁾ Tässä esitetty näkemys Hitlerin suhtautumisesta eri vaihtoehtoihin perustuu Hillgruberin perusteelliseen ja mitä laajimpaan lähdeaineistoon pohjautuvaan analyysiin teoksessa *Hitlers Strategie*.

tähän aikaan hyvin tarkka siitä, etteivät saksalaiset tunkeutuneet "hänen" alueelleen.

Todellisuudessa oli Hitlerillä oman näkemyksensä mukaan valittavanaan vain kaksi vaihtoehtoa. Toisen hyväksi hän oli tosin jo ennättänyt tehdä päätöksenkin, joka oli kuitenkin edelleen mahdollista peruuttaa.⁶⁷⁾ Tähän vaihtoehtoon sisältyvät suuret riskit saivat näet diktaattorin yhä epäröimään. Neuvostoliiton lyöminen olisi epäilemättä vaikuttanut juuri siten kuin Führer laskikin. Englanti olisi ollut taipuvaisempi rauhaan, kun se olisi menettänyt "mannermaamiekkansa", ja Yhdysvalloissa olisi harkittu toisenkin kerran, ennenkuin maa olisi liittynyt sotaan. Vaikkei rauhaa olisikaan saatu aikaan, Euroopan koko mannerta hallinnut Saksa olisi voinut turvallisin mielin jatkaa taistelua lännessä. Selustauhka idästä olisi hävinnyt ja lisäksi olisivat Hitlerin unelmat "elintilasta" toteutuneet odottamattoman nopeasti. Vaihtoehdon toteuttaminen oli kuitenkin mahdollista aikaisintaan keväällä 1941 ja vaikka Saksassa aliarvioitiinkin Neuvostoliiton voimia, tuntui tämän uhkarohkean vaihtoehdon valitseminen Hitleristä joka tapauksessa "oven avaamiselta pimeään."⁶⁸⁾

Suunnilleen samaan tulokseen kuin Neuvostoliiton sotilaallinen lyöminen olisi johtanut, olisi Hitlerin mielestä voitu päästä myös siten, että solmittaisiin luja sotilasliitto Neuvostoliiton ja Japanin kanssa. Tälläkin tavoin olisi Englanti menettänyt ainoan mahdollisen tukensa mannermaalta ja tällä tavoinkin olisi Japanin merkitys Kauko-Idässä noussut siinä määrin, että Yhdysvaltojen olisi ollut todennäköisesti luovuttava halustaan liittyä sotaan Euroopassa. Uhka itärajalta olisi väistynyt ainakin toistaiseksi ja Hitler oli valmis harkitsemaan "elintilansa" suuntaamista Afrikan alueelle.⁶⁹⁾ Ajatus saattoi toteutua kuitenkin vain, jos Saksan ja Neuvostoliiton etupiirirajoista voitiin sopia "lopullisesti" sekä pystyttiin poistamaan ristiriidat, joita oli jo ennättänyt syntyä näiden kahden vallanjanoisen maan välille.

⁶⁷⁾ Muistettakoon, miten Hitler aivan viime minuuteilla peruutti Puolaan käskemänsä hyökkäyksen, jonka piti alkaa aamulla 25. 8. 1939

⁶⁸⁾ Hillgruber, emt, s 511

⁶⁹⁾ *Ausgewählte Dokumente zur Geschichte des Nationalsozialismus 1933—1945*, Bielefeld 1966, H-A Jacobsen: Kommentar, ss 116—120

Heinäkuussa tekemästään päätöksestä huolimatta Hitler valitsi hie-
man tämän jälkeen viimeksi mainitun vaihtoehdon. Sen ensimmäisen
vaiheen toteuttamista merkitsi Saksan, Japanin ja Italian välinen kol-
menvallansopimus 27. 9. 1940, joka saksalaisten käsityksen mukaan oli
jo omiaan huomattavasti vähentämään amerikkalaisten sodanhallua.
Jäljelle jäi kuitenkin vaihtoehdon vaikeampi osa: päästä selville Neu-
vostoliiton tavoitteista ja saada maa liittymään kolmenvallansopimuk-
seen.

Ainakaan toistaiseksi ei mikään viitannut siihen, että Hitlerin olisi
ollut helppo toteuttaa suunnitelmansa. Tilanne Balkanilla oli Saksan
kannalta edelleen huolestuttava. Elokuun lopulla muun muassa 25. 8.
puhkesi venäläisten ja romanialaisten kesken tulitaisteluja ja Unkarin
sekä Romanian välinen ristiriita kärjistyi niin nopeasti, että sota saattoi
puhjeta koska tahansa. Tilanne huolestutti Hitleriä suuresti kuten kävi
ilmi hänen sanoistaan kreivi Cianolle 28. 8. 1940: "Oli selvää, että kun
ensimmäinen tykinlaukaus ammuttaisiin, öljykuljetukset Romaniasta
Saksaan ja Italiaan loppuisivat. . . Jos taistelu Balkanilla alkaisi, oli ole-
massa suuri mahdollisuus, että Venäjä yrittäisi samoin sekaantua siihen.
Ei voida tietää, missä venäläiset katsoivat etupiirirajojensa olevan. Joka
tapauksessa he etenisivät niin pitkälle kuin olosuhteet sallisivat. Tällä
hetkellä on samantekevää, mitä venäläiset poliitikot sanovat etupiiri-
rajoistaan. Heti kun aseet puhuvat ja armeijat marssivat, ei kaikella
sillä ole mitään merkitystä ja aseiden voittokulku lakaisisi tieltään po-
litiikkojen aikaisemmin antamat selitykset." ⁷⁰⁾

Huolimatta romanialaisten jatkuvista avunpyynnöistä Hitler oli ti-
lanteen arkaluontoisuuden vuoksi kieltäytynyt lähettämästä joukkoja
Romaniaan. Vasta syyskuun alussa 1940 hän katsoi olevansa pakoitettu
tähän. Samalla takasi Saksa Romanian rajat. "Venäjän on tiedettävä,
että Romanialla on ratkaiseva merkitys Saksalle." ⁷¹⁾ Seurauksena oli
Neuvostoliiton tiukkasanaanainen nootti Saksalle 29. 9.

Myös Suomen tilanteen suhteen Saksa uskaltautui ottamaan tiukem-
man asenteen. Kun venäläisten joukkojenkeskitysten ja käytöksen pe-

⁷⁰⁾ Staatsmänner und Diplomaten, s 198

⁷¹⁾ Halder, emt. Band II, s 83

rusteella näytti elokuun alkupuolella mahdolliselta, että Neuvostoliitto hyökkäisi uudelleen Suomeen, Hitler päätti vastoin aikaisempaa kantansa tukea suomalaisia asetoimituksin. Pohjois-Norjassa olevat joukot saivat käskyn miehittää Pohjois-Suomi, mikäli venäläiset hyökkäisivät maahan.⁷⁹⁾ Syyskuussa solmittu saksalaisten joukkojen kauttakulkusopimus Suomen halki Norjaan merkitsi ”Saksan sateenvarjon asettamista Suomen ylle.” Suomen merkitys varsinkin Petsamon nikkelin vuoksi oli aivan oleellinen Saksan sotataloudelle, joskin arin kohta Saksan kannalta oli edelleen Romania.

Elokuussa 1939 solmitusta sopimuksesta huolimatta olivat Saksan ja Neuvostoliiton välit kiristyneet äärimmilleen. Kun kummassakaan maassa ei ollut vapaata tiedonvälitystä, ne pystyivät kuitenkin salaamaan ristiriitansa ulkopuolisilta melko hyvin. (Vastaavanlainen tapahduma oli Neuvostoliiton ja Kiinan konfliktin pitkäaikainen salassa pysyminen 1960-luvun alussa). Erikoisen uhkaava oli tilanne Balkanilla. Aikoinaan olivat Itävalta ja Venäjä joutuneet jatkuvasti selkkauksiin keskenään kamppaillessaan vaikutusvallasta Kaakkois-Euroopassa. Nyt oli Itävalta-Unkarin perintö joutunut Adolf Hitlerin Suur-Saksalle, jolle Balkanin raaka-aineiden saanti merkitsi kysymystä olemassaolosta. Neuvostoliitto puolestaan jatkoi sinnikkäästi tsaarien politiikkaa pyrkimällä tunkeutumaan Dardanellien suuntaan. Tämänkaltaiset vastakohta-asetelmat olivat aikaisemmin yleensä johtaneet sotaan. Hitlerin yrittämän vaihtoehdon toteuttaminen ei ollut todellakaan helppo tehtävä.

Saksan vaikea tilanne ei jäänyt huomaamatta tarkkasilmäisimmiltä sivullisilta. Syyskuun alussa romanialainen Gafencu ilmoitti saksalaisten sieppaamassa sähkössä hallitukselleen Moskovasta: ”Venäläiset uskovat, että aika työskentelee heidän puolelleen. Vielä on ystävyys Saksan kanssa pyhä eikä kukaan uskalla avoimesti koskea siihen... Yhteistyö tulee kestäämään niin kauan kuin Saksa on vahva. Saksan voima voi kuitenkin laskea sodan jatkuessa. On kuvaavaa, että neuvostovenäläiset laskevat sodan kestäväen kauan... Nyt Neuvostoliitto siis tyytyy tilanteeseen, rakentaa nopeasti itselleen valtavan voiman ja

⁷⁹⁾ Kriegstagebuch des OKW, Band I, merkintä 15. 8. 1940, s 37

seuraa mielenkiinnolla toisten sotaa odottamalla omaa hetkeään.”⁷³⁾

Siitä huolimatta, että Hitler oli ”erittäin antibolsevistinen” ja piti ”bolsevismia ala-arvoisten kansojen oppina”⁷⁴⁾, hän osoitti tiettyä optimismia valitsemansa vaihtoehdon onnistumisen suhteen selvittäessään mielipiteitään Mussolinille 4. 10.: ”Johtaja huomautti, että Stalin oli vuosi sitten varmastikin uskonut pitkäaikaiseen eurooppalaiseen sotaan, jossa Eurooppa olisi yleisesti murskautunut. Hän oli varmastikin odottanut siitä helpotusta Venäjälle ja uusia mahdollisuuksia verissään olevassa Euroopassa ja on nyt epäilemättä pettynyt sodan nopeasta päätymisestä... Johtaja puolsi sitten Venäjän suuntaamista Intiaan tai ainakin Intian Valtamerelle, mutta lisäsi tosin, että hän epäili, onnistuisiko venäläisten aktivointi tässä suunnassa... Mutta he näyttivät, kuten tunnettu Pravdan artikkeli kolmenvallansopimuksesta osoitti, näkevän asiat täysin järkevästi.”⁷⁵⁾ Kymmentä vuorokautta myöhemmin Hitler informoi italialaisia tarkemmin aikeistaan: ”Johtaja sanoo yrittävänsä puhua venäläisten kanssa uusista erilaisista ongelmista. Vielä ei voida tietää, mitä tällöin tulee esiin, ennenkaikkea tulee välttää, että Venäjä lähestyy Romanian kautta Bosporin salmia.”⁷⁶⁾

Kun Hitler 28. 10. tapasi jälleen Mussolinin, hän saattoi kertoa diktaattorikumppanilleen edistyneensä suunnitelmassaan sen verran, että Neuvostoliiton ulkoministeri Molotov saapuisi pian Saksaan: ”Yhtä epäluuloinen kuin Stalin oli häntä, Johtajaa, kohtaan, on hän Stalinia kohtaan. Molotov tulee nyt Berliiniin ja olisi ehkä mahdollista suunnata venäläisten aktiviteetti Intian suuntaan. Oli olemassa vaara, että venäläiset kääntyisivät jälleen tavoitettaan Bosporia kohti, ja sieltä heidät pitäisi pitää kaukana. Oli käynyt välttämättömäksi näyttää heille, etteivät he saisi ylittää tiettyjä rajoja.”⁷⁷⁾ Hitler informoi lisäksi II Ducea niistä toimenpiteistä, joihin Saksa oli ryhtynyt Suomen suhteen. Valtakunnankansleri ilmoitti, ettei Saksa tule koskaan sietämään sitä, että Petsamo joutuisi venäläisten käsiin.

⁷³⁾ Fabry, emt. s 118

⁷⁴⁾ Kreivi Cianon päiväkirjamerkintä 4. 10. 1940, siteerattu Jacobsenin teoksen 1939—1945, Der Zweite Weltkrieg mukaan, s 171

⁷⁵⁾ Staatsmänner und Diplomaten, s 234

⁷⁶⁾ Emt. s 249

⁷⁷⁾ Emt. s 288

Samanaikaiset tapahtumat osoittivat kuitenkin, ettei Hitlerillä voinut olla suuriakaan syitä optimismiin Molotovin vierailua odotellessaan. 26. 10. Neuvostoliitto miehitti eräitä Tonavan pikkusaaria, mikä viittasi siihen, etteivät venäläiset ilmeisesti olleet lainkaan halukkaita luopumaan päämäärästään Balkanilla. Lokakuun viimeisenä päivänä saksalaiset saivat tietoonsa Bulgarian Tukholman lähettilään ilmoituksen, jossa tämä selvitti käymiään keskusteluja Neuvostoliiton lähettilään madame Kollantayn kanssa: "Kollontay puhui erittäin epäystävällisesti Saksasta. Hän sanoi muun muuassa, että Neuvostoliitto tulee tekemään tiliä Saksan kanssa."⁷⁸⁾ Samankaisesti Sofiassa oleva Neuvostoliiton sotilasasiamies tiedusteli, halusiko Bulgaria siirtyä Neuvostoliiton etupiiriin, ja ilmoitti, että jos Neuvostoliiton etuja uhataan Dardanelleilla, Neuvostoliitto tulee puuttumaan asioihin. Eipä ollutkaan ihme, että Hitlerin adjutantti majuri Engel kirjoitti 4. 11. päiväkirjaansa: "Johtaja masentunut. Vaikutelma, ettei hän tiedä tällä hetkellä mitä tehdä."⁷⁹⁾

Samana päivänä kun Molotov saapui Berliiniin, Hitler allekirjoitti Johtajan ohjeen n:o 18:n, joka käsitteli pääasiassa Englantia vastaan käytävää sotaa. Neuvostoliiton osalta sisältyi ohjeeseen pari lausetta, jotka osoittivat, että Hitler piti edelleen avoinna kumpaakin Neuvostoliiton varalta suunnittelemaansa vaihtoehtoa: "Keskustelut Venäjän kanssa on aloitettu, jotta saataisiin selville, mikä on Venäjän kanta lähitulevaisuudessa. Samantekevää, mikä tulee olemaan neuvottelujen tulos, kaikkia jo suullisesti käskettyjä valmisteluja itää varten on jatkettava."⁸⁰⁾ Sama ajatus ilmeni myös Hitlerin edellisenä päivänä idässä olevien voimien komentajalle sotamarsalkka von Bockille lausumista sanoista: "Mitä idässä tehdään, on vielä avoin kysymys, olosuhteet voivat pakottaa meidät siellä toimintaan ehkäistäksemme vaarallisen kehityksen."⁸¹⁾

Molotovin vieraillessa Berliinissä 12.—13. 11. 1940 Hitler yritti suun-

⁷⁸⁾ Fabry, emt, s 239

⁷⁹⁾ Fabry, emt, s 384

⁸⁰⁾ Hubatsch, Walter: *Hitlers Weisungen für die Kriegsführung*, München 1965, s 81

⁸¹⁾ Fabry, emt. 381

nitelmiensa mukaan saada Neuvostoliiton ulkoministeriä kiinnostumaan Englannin maailmanvallan "konkurssipesästä" Intian suunnassa. Hitlerin perustelut eivät kuitenkaan vaikuttaneet Molotoviin, joka halusi keskustella juuri niistä Eurooppaa koskevista ongelmista, joiden esille ottamista valtakunnankansleri pyrki välttämään. Ulkoministeri mainitsi toistamiseen Suomen kysymyksen ja vaati vapaita käsiä tämän maan suhteen. Yllätyksenä saksalaisille Molotov esitti vaatimuksia myös Tanskan salmien suhteen. Kuten Hitler oli pelännyt, Neuvostoliitto ei ollut luopunut Balkanin suunnastakaan, vaan vaati Turkin salmien järjestyksen muuttamista sekä Bulgarian liittämistä Neuvostoliiton etupiiriin. Vierailu päättyi muodollisesti siten, että Molotov lähti Moskovaan selvittämään Neuvostoliiton mahdollisuuksia liittyä kolmenvallansopimukseen. Todellisuudessa neuvottelut olivat olleet Hitlerille suuri pettymys. Tämä saattoi katsoa ainoaksi, tosin merkittäväksi voitokseen sen, että hän voi uskoa päässeensä selville venäläisten tavoitteista.

Useat ulkomaalaiset tarkkailijat eivät antaneet neuvottelujen vuoksi pystytettyjen kulissien hämätä itseään. Kolme päivää Molotovin lähdön jälkeen Saksan tiedustelupalvelu sieppasi Turkin Moskovan-lähettiläänsä selonteon hallitukselleen: "He (venäläiset) kohtelevat saksalaisia ja japanilaisia varovan pidättyvästi. Mutta sillä hetkellä, kun amerikkalaiset ovat saattaneet japanilaiset ja englantilaiset saksalaiset vaikeuksiin, aloittavat myös venäläiset iskunsa sekä Saksaa että Japania vastaan... Kuten edellä olen osoittanut, odottavat neuvostoliittolaiset, että Englanti ja Amerikka saavat valmistelunsa loppuun. Sitten he ryhtyvät näiden kanssa yhteisiin sotatoimiin." ⁸²⁾

Lähimmälle piirilleen Hitler toi julki pettymyksensä jo 15. 11., kuten ilmeni hänen sanoistaan, jotka majuri Engel jäljensi päiväkirjaansa: "Neuvottelut osoittivat, mihin suuntaan venäläisten suunnitelmat kuljivat. Molotov on paljastanut korttinsa. Tämä ei pysyisi edes järkiavio-liittona. Keski-Euroopalle merkitsi loppua, jos venäläiset päästetään Eurooppaan." ⁸³⁾ Ulkomaalaisille valtiomiehille Hitler puhui peitetymmin, mutta kreivi Cianolle 18. 11. osoitetut sanat paljastivat kuitenkin

⁸²⁾ Hillgruber, emt. s 358

⁸³⁾ Fabry, emt. s 271

Hitlerin saaman käsityksen venäläisten aikeista: "Venäjä, jonka ekspansion Saksa haluaa suunnata etelään, osoitti Molotovin Berliinin vierailun yhteydessä lisääntyvää mielenkiintoa Balkanin suuntaan." ⁸⁴⁾

Kun lopullisen ratkaisun aiheuttavaa Stalinin vastausta Hitlerin ehdotuksiin ei vielä kuitenkaan oltu saatu, valtakunnankansleri elätteli yhä toivoa, että hänen harkitsemansa vaihtoehto olisi mahdollista toteuttaa. Mussolinille 20. 11. kirjoittamassaan pessimistisessä kirjeessä Hitler osoitti, ettei hän ollut vielääkään lopullisesti luopunut yrityksestään taivuttaa Stalin ehdottamiinsa järjestelyihin: "Myös Venäjän kanssa on yhä vaikeampaa saavuttaa intressien yhtenäisyyttä ja ohjata venäläisten pyrkimyksiä itään. Herra Molotov toi päinvastoin julki lisääntyvän kiinnostuksen Balkanilla... Tämän tilanteen kehityksen sotilaalliset seuraukset, Duce, ovat erittäin raskaat... Tämä tilanne on sotilaallisesti katsottuna uhkaava. Taloudellisesti katsottuna se on, sikäli kun on kysymys Romanian öljyalueista, suorastaan kammottava... Nyt on yrittävä vetää Venäjä kaikin keinoin pois Balkanin alueelta ja suunnata se itään." ⁸⁵⁾ Myös Unkarin pääministeri Telekille 20. 11. lausutuista sanoista ilmeni Hitlerissä yhä elävä toivon kipinä sovitteluvaihtoehdon onnistumisesta: "Venäjä on kuin uhkaava pilvi taivaanrannalla ja väliin se näyttäytyy imperialistisena ja kansallisvenäläisenä, väliin kansainvälis-kommunistisena, aina sen mukaan, mistä on kysymys. Koska venäläiset ajatelevat kuitenkin reaalipoliittisesti, saattaisi ehkä olla mahdollista ohjata heidät Etelä-Aasian mantereelle, joka annettaisiin heidän vaikutusvyöhykkeeseen." ⁸⁶⁾

Hitlerin toiveet osoittautuivat kuitenkin harhoiksi. Ensimmäinen pettymys tuli Suomen suunnalta. Vielä 15. 11. Hitler oli kehaisnut adjutantilleen saaneensa venäläiset puhumalla luopumaan Suomesta. Kuitenkin saapui Saksan ulkoministeriöön jo seuraavana päivänä Suomen lähetystöneuvos Lundström, joka kertoi Neuvostoliiton painostavan Suomea nykyisin erittäin voimakkaasti ja Neuvostoliiton lähettilään

⁸⁴⁾ Staatsmänner und Diplomaten, s 346

⁸⁵⁾ Jacobsen: 1939—1945, Der Zweite Weltkrieg, ss 184—185

⁸⁶⁾ Staatsmänner und Diplomaten, s 346

Zotovin esittäneen edellisenä päivänä uusia vaatimuksia.⁸⁷⁾ Seurauksena oli, että Halder merkitsi sotapäiväkirjaansa samana päivänä Hitlerin lausunnon, jonka mukaan mikä tahansa Neuvostoliiton uusi siirto Suomea vastaan oli Saksalle sodan syy, casus belli.⁸⁸⁾

Lopullisen selvytyksen venäläisten aikomuksista toi Neuvostoliiton virallinen vastaus Hitlerin Molotoville tekemiin esityksiin 26. 11. 1940: "Neuvostoliitto on valmis hyväksymään herra valtakunnanulkoministerin 13. 11. esittämän luonnoksen poliittista yhteistoimintaa ja molemminpuolista taloudellista apua koskevasta neljänvallansopimuksesta seuraavin ehdoin:

1) Sikäli kuin saksalaiset joukot vedetään viipymättä pois Suomesta, joka kuuluu vuoden 1939 sopimuksen perusteella Neuvostoliiton etupiiriin. Tällöin velvoitetaan Neuvostoliitto takaamaan rauhalliset suhteet Suomeen sekä Saksan taloudelliset intressit Suomessa (puun ja nikkelin vienti).

2) Sikäli kuin lähikuukausina taataan Neuvostoliiton turvallisuus merikapeikoissa solmimalla keskinäinen avunantosopimus Neuvostoliiton ja Bulgarian välillä, joka maantieteellisen asemansa perusteella kuuluu Neuvostoliiton Mustan Meren rajojen turvallisuusvyöhykkeeseen, sekä sikäli kuin pitkäaikaisen sopimuksen perusteella taataan Neuvostoliiton maa- ja merivoimille tukialue Bosporin alueella ja Dardanelleilla.

3) Sikäli kuin tunnustetaan Neuvostoliiton pyrkimysten painopiste Batumin ja Bakun eteläpuolella Persian lahden yleisessä suunnassa.

4) Sikäli kuin Japani luopuu oikeuksistaan Pohjois-Sahalinin kivihiileen ja naftaan."⁸⁹⁾ Lisäksi Neuvostoliitto edellytti viiden salaisen sopimuksen tekemistä, joista eräs koski Suomen kohtaloa ja eräässä edellytettiin Neuvostoliiton, Saksan ja Italian yhteisiä sotatoimia Turkia vastaan, jos tämä ei suostuisi Neuvostoliiton vaatimuksiin. Ikäänkuin antamaansa vastausta korostaakseen Neuvostoliitto teki lisäksi Bulgarian ehdotuksen maiden välisestä yhteistyö- ja avunantosopimuk-

⁸⁷⁾ Fabry, emt, s 266

⁸⁸⁾ Krosby, Hans Peter: Nikkelidiplomatiaa Petsamossa 1940—1941, Helsinki 1966, s 135

⁸⁹⁾ Fabry, emt, s 264

sesta 25. 11., siis vuorokautta ennenkuin vastaus lähetettiin Berliiniin.

Stalinin vaatimukset ylittivät Hitlerin pahimmatkin odotukset. Oli ilmeistä, ettei venäläisiä kiinnostanut vähimmässäkään määrin Intian suunta, jota Hitler oli suositellut. Lähi-Idän öljyalue, jonka Neuvostoliitto halusi vaikutuspiiriinsä, ei ollut suinkaan sama kuin Intia. Esiytyksen tämäkin kohta oli saksalaisten mielestä mahdoton hyväksyä. Myöskään Balkanilla, Saksan kannalta kaikkein arimmalla alueella, ei Stalin ollut tehnyt pienintäkään myönnytystä. Päinvastoin, Neuvostoliitto jopa odotti saavansa Hitleriltä tarvittaessa sotilaallista apua toteuttaakseen senkaltaiset suunnitelmansa, jollaisia Saksan diktaattori nimenomaan piti mitä vaarallisimpina. Myös Suomen suunnalla Stalin piti tiukasti kiinni vaatimuksistaan.

Hitlerin mielestä oli hänen kokeilemansa vaihtoehto osoittautunut mahdottomaksi toteuttaa. Sen yrittämisessä oli kuitenkin vierinyt aikaa nelisen kuukautta ja kuten muistamme, Hitlerin mielestä aika työskenteli Saksaa vastaan. Näin oli todella tapahtunutkin. Yhdysvalloissa oli Roosevelt valittu uudelleen presidentiksi, mikä merkitsi Hitlerin näkemys mukaan Yhdysvaltojen entistä todennäköisempää liittymistä sotaan Saksaa vastaan. Ilmasota Englannin lannistamiseksi oli epäonnistunut lopullisesti. Kun Saksan sotateollisuus oli pystynyt ainoastaan kaksinkertaistamaan tuotantonsa viimeiseen rauhan vuoteen verrattuna, se oli Englannissa kohonnut lähes yhdeksänkertaiseksi ja määrällisesti oli saarivaltakunta pääpiirtein saavuttanut ja eräillä aloilla jopa ohittanut mahtavalta vaikuttavan Suur-Saksan.⁹⁰⁾ Italian sotaan liittymisen seurauksena olivat akselivallat joutuneet pahoihin vaikeuksiin Balkanilla ja Välimeren alueella. Neuvostoliiton lyöminen alkoi näyttää Hitleristä jälleen ainoalta keinolta, jolla Saksalle yhä vaarallisemmaksi käyvä sota voitiin nopeasti lopettaa.

Lopullinen kallistuminen hyökkäysvaihtoehdon kannalle

Jäljelle jääneenkin vaihtoehdon hyväksymisellä alkoi olla kiire. Lähinnä ilmastollisista syistä johtui, että hyökkäys saattoi alkaa aikai-

⁹⁰⁾ Jacobsen: 1939—1945, Der Zweite Weltkrieg, ss 562—565

sintaan toukokuussa 1941. Tarpeellisen valmisteluajan suomiseksi Saksan sotavoimille ei Hitler voinut enää siirtää päätöstään, mikäli hyökkäys haluttiin aloittaa heti, kun se oli mahdollinen. Ja näin Saksan juuri oli tehtävä, mikäli hyökkäys Neuvostoliittoon valittiin toteutettavaksi vaihtoehdoksi. Saksan lyhytjännitteinen strategia, joka perustui maan puutteelliseen omavaraisuuteen ja pienehköön kapasiteettiin, rakentui kokonaan "salamasota"-periaatteelle.⁹¹⁾ Valtakunnalla ei ollut varaa menettää aloitetta, kuten syksyllä 1940 jo uhkasi käydä. Hitlerin oli jälleen ryhdyttävä aktiiviseen toimintaan, tuntui riski miten pelotavalta tahansa.

Diplomaattiset vastatoimenpiteet, joihin Saksa ensinnä ryhtyi, alkoivat Balkanin suunnassa. Täällähän Neuvostoliitto oli osoittanut pisimmälle menevää kiinnostusta ja tästähän alueesta Hitler oli kaikkein huolestunein. Kaksi päivää Stalinin vastauksen saapumisen jälkeen Führer pyrki jo varsin suurin sanoin vaikuttamaan Jugoslavian ulkoministeriin Cincar-Markovicin: "Tilanteen tasapainottaminen Balkanilla on tärkeä, koska Venäjä näyttää seuraavan Pietari Suuren ja keisarinna Katariinan testamenttien mukaista Balkanin-politiikkaa. Venäjä on selittänyt haluavansa taata Bulgarian samanlaisin ehdoin kuin Saksa ja Italia olivat taanneet Romanian. Kuvaavaa kyllä venäläiset olivat samalla korostaneet, etteivät he tulisi tekemään mitään Bulgarian kuningasta ja sisäistä hallintoa vastaan. Tämä oli erikoista saattomusiikkia takuutarjoukselle. Tämän takuuehdotuksen puitteissa venäläiset olivat selittäneet bulgarialaisille, että he tulisivat puoltamaan näiden revisiovaatimuksia Kreikkaa, Jugoslaviaa ja Turkkiä vastaan. He halusivat käyttää Bulgariaa ponnahduslautana hankkiakseen tukikohtia Dardanelleilta."⁹²⁾

Seuraavaksi Hitler varoitti Bulgariaa, jonka hän päätteli olevan suurimmassa vaaravyöhykkeessä. Bulgarian lähettiläs Draganoff sai kuulla 3. 12. Hitleriltä seuraavaa: "Takuu on vain alkua, mutta sitten seuraa nopeasti bolševisointi. Mitä tapahtuukaan, jos menen Moskovaan ja tunnustan siellä lopullisesti Moskovan intressit? ... Vaara Balkanilla

⁹¹⁾ Milvard, Alan S: Hitlers Konzept des Blitzkrieges, alkaisemmin mainitussa teoksessa Probleme des Zweiten Weltkrieges, ss 19—40

⁹²⁾ Staatsmänner und Diplomaten, s 379

on suuri. Jos tulee kriisi eikä Bulgaria ole ottanut selvää asennetta, silloin tulee myös bolševismi ja Te tiedätte, mitä se merkitsee.”⁸⁸⁾

Saksan päämajassa oli valmisteltu koko syksyn ajan operaatiosuunnitelmaa Neuvostoliittoa vastaan ilman, että Hitler oli osoittanut kiinnostusta asiaan.⁸⁴⁾ Nyt oli tilanne toinen ja maavoimien esikuntapäällikkö kenraalileversti Halder esitteli suunnitelman esimiehelleen joulukuun 5. päivänä.⁸⁵⁾ Hitler hyväksyi suunnitelman tehden siihen vain eräitä pieniä korjauksia. ”Johtajan ohje n:o 21”, joka valmistettiin tämän suunnitelman perusteella, valmistui virallisesti 18. 12. 1940, jolloin Hitler allekirjoitti sen. Aiottu sotatoimi sai nimekseen ”Operaatio Barbarossa”. Ohjeen tärkeimmät lauseet olivat sen alussa: ”Saksan puolustusvoimien tulee valmistautua lyömään Neuvosto-Venäjä nopealla sotaretkellä myös ennen Englantia vastaan käytävän sodan päättymistä... Länsi-Venäjällä oleva Venäjän maavoimien massa on tuhottava kaus eteen työnnettävien panssarikiilojen rohkeilla sotatoimilla, taistelukykyisten osien vetäytyminen Venäjän alueen syvyyteen on estettävä.”⁸⁶⁾

Jos Hitlerin ajatusprosessi on loppuvuonna 1940 ollut sen suuntainen kuin edellä on pyritty osoittamaan, tuntuisi hämmästyttävältä sattumalta, että hän viisi kukautta aikaisemmin käsketyn suunnitelman vihdoinkin valmistuttua olisi samanaikaisesti ollut kypsä lopullisesti hyväksymään tähän suunnitelmaan sisältyneen päätöksen. Näin tuskin olikaan asia. Nopeisiin improvisaatioihin tottuneella Hitlerillä oli vielä aikaa puolisen vuotta ennenkuin suunnitelmaa ryhdyttiin peruuttamattomasti toteuttamaan. Hitlerin mielisanontoihin kuuluivat sellaiset käsitteet kuin fanaattinen päättäväisyys ja rautainen tahdonlujuus. Huolimatta tehtävän päätöksen ratkaisevasta merkityksestä ei hän kuitenkaan vielä Barbarossa-suunnitelmaa allekirjoittaessaankaan osoittanut näitä ominaisuuksia. Molotovin ”paljastettua korttinsa” ei Hit-

⁸⁸⁾ Fabry, emt, s 272

⁸⁴⁾ Kun edellisenä talvena oli valmisteltu hyökkäystä Ranskaan, Hitler oli ottanut mitä aktiivisimmin osaa suunnitteluun. Hänen passiivisuutensa vuotta myöhemmin on helppo ymmärtää, mikäli hyväksytään tässä kirjoituksessa esitetty teoria Hitlerin idän hyökkäyksestä tekemän päätöksen syntymisestä.

⁸⁵⁾ Kriegstagebuch des OKW, Band I, ss 208—209

⁸⁶⁾ Flubatsch, emt, ss 96—97

lerille ollut hänen mielestään jäänyt jäljelle kuin yksi toimintavaihtoehto. Vei kuitenkin vielä jonkin aikaa ennenkuin hän hyväksyi sen varauksettomasti ainoaksi mahdollisuudekseen.

Jo itse Barbarossa-ohjeestakin saattoi lukea, että Hitler epäroi yhä vieläkin. Sen neljännessä osassa sanottiin näet muun muassa: "Herrojen puolustushaarojen komentajien tämän ohjeen perusteella antamat kaikki määräykset on tehtävä siten, että niissä on selvästi otettu huomioon, että kysymyksessä ovat varotoimenpiteet (harvennus alkupe- räiskappaleessa) siltä varalta, että Venäjä muuttaisi tähänastista suhtautumistaan meihin." 97) Ohjeen tämä osa sai muun muassa maavoimien komentajan sotamarsalkka von Brauchithchin ihmettelemään, mihin käsketyillä valmisteluilla oikein pyrittiin.

Adjutantiinsakaan ei Hitler tehnyt päättäväistä vaikutusta, kuten osoitti tämän päiväkirjamerkintä samana päivänä, kun Barbarossa-ohje allekirjoitettiin: "Johtaja ei vielä itsekään tiedä, mitä pitäisi tehdä; epäluulo omaa sotilasjohtoa kohtaan, epäselvyys venäläisten vahvuudesta ja pettymys englantilaisten kovuuden johdosta askarruttivat Johtajaa jatkuvasti; minun nähdäkseni hän uskoo Köstringin tiedotusten ja esitelmän perusteella, että venäläiset ovat heikkoja, toivoo sitten englantilaisten antavan perään, ei usko, että USA liittyy sotaan", jos Neuvostoliitto lyödään. 98) Samanaikaisesti Hitler ilmoitti pitävänsä kaikki mahdollisuudet edelleen avoinna. Vielä helmikuun 9. päivänä 1941 hän ilmoitti Brauchitschille ja Keitelille, että oli vielä täysin auki, miten hän arvioi kehityksen Neuvostoliiton kanssa jatkuvan. 99) Joukkojen tarve muualla ja salaamissyyt vaikuttivat tietenkin osaltaan, että joukkojen keskittäminen itään tapahtui mahdollisimman myöhään. Huomiota herättää kuitenkin, että Hitler hyväksyi vasta kesäkuun 5. päivänä ratkaisevat voimansiirrot Itä-Eurooppaan. 100)

Saksan puolustusvoimien tärkeimpien johtaelimien edustajat olivat kokoontuneet Berchtesgadeniin 9. 1. 1941, kun Hitler piti esitelmän strategisesta yleistilanteesta. Diktaattori kertasi kuulijoilleen tähän saakka

97) Hubatsch, emt. s 100

98) Hillgruber, emt. s 369, alahuomautus 93

99) Emt. s 372

100) Fabry, emt. s 386

perusteellisimmalla tavalla ne syyt, joiden vuoksi hän oli sittenkin päättänyt hyökätä Neuvostoliittoon: ”Stalin, Venäjän herra, on viisas; hän ei toimi avoimesti Saksaa vastaan, mutta on laskettava, että hän Saksalle vaikeissa tilanteissa tulee aiheuttamaan lisääntyvässä määrin vaikeuksia. Hän haluaa periä köyhtyneen Euroopan, hän tarvitsee myös menestystä ja häntä elähdyttää ”Drang nach Westen”. Hän on myös täysin selvillä siitä, että Saksan täydellisen voiton jälkeen Venäjän asema olisi hyvin vaikea. Venäläisten sotaan liittymisen mahdollisuus pitää englantilaiset pystyssä. Hän — Johtaja — ei usko, että englantilaiset olisivat ’mielettömän hulluja’; jos he eivät näe enää mitään toivoa sodan voittamiseksi, silloin he lopettavat taistelun. Sillä jos he häviäisivät sodan, ei heillä olisi enää moraalista voimaa pitää imperiumiaan koossa. Jos he kestävät ja perustavat 40—50 divisioonaa ja USA sekä Venäjä auttavat heitä, syntyisi Saksalle erittäin vaikea tilanne. Sellaista ei saa tapahtua . . . Siksi on Venäjä nyt lyötävä . . . Kun Venäjä on tuhottu, on myös Japanin mahdollista kääntyä kaikin voimin USA:ta vastaan. Tämä estäisi jälkimmäistä liittymästä sotaan.”¹⁰¹⁾

Jos Hitler päätöksestään huolimatta vielä epäröikin, olivat alkuvuoden 1941 tapahtumat sellaisia, että ne varmastikin vahvistivat lopullisesti hänen ajatustaan hyökkäyksestä Neuvostoliittoon. Saksalla ei edelleenkään ollut menestystä länessä. Sukellusvenesodassa kärsittiin tappioita ja Bismarckin uppoamisen jälkeen Saksan pintalaivaston oli rajoitettava liikkumaan lähivesillä. Ilmahyökkäyksien teho Englantia vastaan väheni jatkuvasti. Toiminnasta läntisellä Välimerellä ei tullut mitään Espanjan ja Vichyn Ranskan aiheuttamien poliittisten vaikeuksien vuoksi. Presidentti Roosevelt kiihdytti silminnähtävästi Yhdysvaltojen sotaanliittymistä.

Balkanilla tilanne kärjistyi edelleen. Kun Neuvostoliiton etupiirikseen katsoma Bulgaria liittyi kolmenvallansopimukseen, Neuvostoliitto varoitti sitä vakavasti. Kun saksalaiset suorittivat keskitysmarsseja Bulgarian läpi ryhtyäkseen auttamaan Kreikan seikkailussaan surkeasti epäonnistuneita italialaisia, Neuvostoliitto protestoi voimakkaaisesti ja lisäsi vielä vastalauseensa jyrkkyyttä julkistamalla sen ra-

¹⁰¹⁾ Kriegstagebuch des OKW, Band I, ss 257—258

diossa. Kun Jugoslaviassa tehtiin saksalaisvastainen sotilasvallankaappaus ja maa erosi kolmenvallansopimuksesta, Neuvostoliitto tunnusti heti uuden hallituksen ja teki sen kanssa ystävyyssopimuksen. Nämä toimenpiteet olivat kaikki sen laatuksia, että ne olisivat "normaaleissa-kin" oloissa kärjistäneet Saksan ja Neuvostoliiton suhteita äärimmilleen. Tässä tilanteessa oli joka tapauksessa seurauksena, että Hitlerin jo omaksuma käsitys "liittolaisensa" Neuvostoliiton Saksalle vaarallisista pyrkimyksistä lujittui kertakaikkisesti.

Lopuksi on syytä mainita, että Saksan tiedustelupalvelu toimi luonnollisesti edelleen aktiivisesti luodakseen pohjaa tilannekuvan ajantasalla pysyttämiseksi. Tietoja saatiinkin runsaasti, joskin niistä muodostui jälleen samanlainen luotettavien ja epäluotettavien osasten palapeli kuin ennenkin. Neuvostoliittoa koskevien tietojen sävy pysyi kuitenkin jatkuvasti uhkaavana ja Hitlerin silmissä niiden oli pakostakin tunnettava hälyttäviltä. Tyypillisenä esimerkkinä Führerille toimitetuista tiedoista mainittakoon tammikuussa 1971 hankittu selonteko erään komissaarin vastikään Riian varuskunnassa pitämästä esitelmästä: "Hän sanoi Saksan olevan Neuvostoliiton suurimman ja ainoan vihollisen. Hän vaati kaikkia sotilaita suurimpaan valmiuteen ja liikekannallepanotilan julistamista. Jokaisen sotilaan oli omaksuttava vakaumus, että yhteenotto Saksan kanssa oli välttämätön. Ottaen huomioon poliittinen tilanne sota saattoi puhjeta millä hetkellä tahansa." ¹⁰⁹⁾

Päätäntä

Tuskin kukaan voisi kiistää sitä, etteikö rotu- ja valtapoliittisiin näkemyksiin perustuva "elintilan" hankkiminen Itä-Euroopasta olisi ollut Hitlerin suuri päämäärä. Myös "juutalaisen" bolsevismin hävittäminen kuului Hitlerin perustavoitteisiin eikä ollut suinkaan mikään tyhjä fraasi, kuten joskus on väitetty. Näistä Saksan diktaattorin pyrkimyksistä on siksi paljon todisteita, ettei niiden epäilyksi asettaminen ole mahdollista. On olemassa selviä viitteitä, että uskoessaan touko-kesäkuussa 1940 sodan päättyvän lännessä Saksan pikaiseen voittoon

¹⁰⁹⁾ Fabry, emt. s 367

ja rauhaan Hitler valmistautui jo hyökkäyssotaan idässä. Koska rauhaa lännessä ei kuitenkaan saatu aikaan, selvisi Hitlerille nopeasti Saksan strategisen tilanteen koko peloittavuus. Kun diktaattorille sitten valkeni tapa, jolla hän yritti ratkaista syntyneet ongelmat yhdellä iskulla, oli hänestä luonnollisesti mieluisaa todeta, että samalla muutettaisiin hänen todelliset poliittiset päämääränsäkin nuoruuden unelmista realiteeteiksi.

On syytä panna merkille, ettei Hitler kertaakaan maininnut ideologiaansa pohjautuvia perusteluja, kun hän esitti argumentteja hyökkäykselleen Neuvostoliittoon. Ainakaan puolueeseensa kuuluneilta lähimmiltä työtovereiltaan ei hänellä olisi ollut mitään aihetta salata vaikuttimiaan. Näiden silmissähän olisivat nimenomaan kansallissosialistiseen ideologiaan pohjautuneet perustelut olleet kaikkein vakuuttavimpia. Toisaalta muun muassa Hitlerin komissaarikäskey osoitti, ettei hän epäroinyt esittämästä kenraaleillekaan ajatuksia, jotka tavanomaisen moraalin kannalta olivat hänelle mitä raskauttavimpia. Itä-Euroopassa myöhemmin ajamastaan puhtaasta ja jo sinänsä paljastavasta imperialismista huolimatta Hitler toisti suljetuissakin piireissä pitämässään esityksissä jatkuvasti koko sodan ajan vain niitä perusteluja hyökkäykselle Neuvostoliittoon, jotka ovat tulleet esiin tässäkin kirjoituksessa.¹⁰³⁾

Runsaan lähdeaineiston perusteella tuntuu siksi lähes varmalta, että pääsyy Hitlerin suorittamaan hyökkäykseen Neuvostoliittoon oli hänen uskonsa Saksan joutumisesta umpikujaan, josta voitiin päästä ulos vain lyömällä Neuvostoliitto.¹⁰⁴⁾ Kolmannen Valtakunnan sotavoimien ylipäällikön useista puheista ilmeni, että hän tunsu hyvin kahden rintaman sodan vaarat. Toisaalta tiedetään, että Hitler oli erittäin herkkä vaistoamaan tulevaisuudessa piilevän uhan. Vastoin yleisesti vallitsevaa pinta-

¹⁰³⁾ Viimeisen kerran tämä tapahtui helmikuussa 1945 puoluekanslian päällikölle Martin Bormannille. *The Testament of Adolf Hitler*, ss 63—65

¹⁰⁴⁾ Näin arvioi tilanteen jo helmikuussa 1941 kenraali Sodenstern, Saksan etevimpiä yepuseereita ja Eteläisen Armeijaryhmän esikuntapäällikkö. Sodenstern tunsu Hitlerin ajatuksen hyökätä itään, kun selusta lännessä oli vapaana. Kun Barbarossa-suunnitelma nyt päätettiin toteuttaa, vaikka sota lännessä yhä jatkui, Sodenstern piti sitä epätoivoisena yrityksenä Saksalle toivottomassa tilanteessa. Vrt Hillgruber, emt. ss 371—372

puolista käsitystä Hitler oli sotatoimia johtaessaan usein liiankin varovainen pyrkiessään välttämään kaikkia riskejä.¹⁰⁶⁾ Vaikka "elintilan" luominen idässä olikin Hitlerin perussuunnitelma, ei tunnu lainkaan uskottavalta, että hän vapaasta tahdostaan olisi hyökännyt vielä silloin, kun Saksan voimat eivät olleet kokonaan käytettävissä tähän yritykseen. Diktaattori yritti tosin perustella itselleen ja alaisilleen, että hetki oli suotuisa, sillä Neuvostoliitto oli vielä savijaloilla seisova jättiläinen, mutta tilanne olisi pian toinen.¹⁰⁷⁾ Hitlerin todellinen käsitys oli kuitenkin huomattavasti pessimistisempi¹⁰⁷⁾, vaikkei hänenkään kuvansa ollut läheskään oikea. Tämä ei muuta kuitenkaan tosiasiaa, että Neuvostoliiton taholta koettu uhka oli painavin tekijä Hitlerin hyökkäyspäätökselle. Kun Hitler myöhemmin oppi tuntemaan Stalinin johtaman valtion koko voiman, hän vain vakuuttui entistä enemmän siitä, että oli ollut oikeassa aloittaessaan hyökkäyksen.¹⁰⁸⁾

Tässä kirjoituksessa ei ole yritetty ottaa kantaa siihen, miten oikea Hitlerin käsitys Stalinin päämääristä oli. Kirjoituksen teeman kannalta tällä ei ole merkitystäkään, sillä tässä on pyritty ainoastaan toisen osapuolen, Hitlerin, ajatusprosessin ja siihen vaikuttaneiden tekijöiden erittelyyn. Kohtuuden nimessä on kuitenkin sanottava, ettei Neuvostoliiton aikeiden täydellinen selvittäminen olisi edes mahdollista. Saksan arkistot ovat tutkijoiden käytössä, joten tässä suhteessa on aineistoa monesti liikaakin. Neuvostoliiton osalta emme tunne alkuperäislähteitä ja siksi voimme suurelta osalta rakentaa edelleenkin vain päättelyn tai kerrassaan spekulatioiden varaan. Tässäkään kirjoituksessa lainatut lukuisat asiakirjat eivät ole historian tutkimuksen kannalta primäärilähteitä Neuvostoliiton politiikkaa tarkasteltaessa. Ne riittivät tosin vakuuttamaan Hitlerin, jonka oli pakko toimia vain niiden varassa. Tutkijoita niiden ei pitäisi kuitenkaan johtaa liian pitkälle meneviin päätelmiin.¹⁰⁹⁾

¹⁰⁶⁾ Mm. Halderin sotapäiväkirjaan sisältyy runsaasti tuskaantuneita valituksia Hitlerin liiallisesta varovaisuudesta.

¹⁰⁷⁾ Kriegstagebuch des OKW, Band I, s 258

¹⁰⁷⁾ Hillgruber, emt. s 509

¹⁰⁸⁾ Vrt mm Mannerheim, G: Muistelmat, II osa, Helsinki 1953, s 406

¹⁰⁹⁾ Vakavasti otettavista tutkijoista ovat viime vuosina mm Fabry ja Allard päätyneet samantapaiseen näkemykseen, mikä Hitlerilläkin oli Neuvostoliiton aikeista.